

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

СОБКО ІРИНА ВАСИЛІВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри
теорії і практики перекладу
канд. філол. наук
А. А. Воловик
«__» _____ 20__ р.

«СЕМАНТИКА, ПОХОДЖЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ
МИСТЕЦЬКОЗНАВЧИХ, РЕЛІГІЙНИХ ТА ІСТОРИЧНИХ НАЙМЕНУВАНЬ
АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО РОМАНУ Д. БРАУНА «КОД ДА ВІНЧІ»
НІМЕЦЬКОЮ, УКРАЇНСЬКОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ МОВАМИ»

Спеціальність 035 «Філологія»

Спеціалізація 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно),
перша англійська»

Освітня програма

«Англійська та друга іноземна мови та літератури (переклад включно)»

Магістерська робота

Науковий керівник:

к.філол.н.

Григошкіна Ярослава Володимирівна

Оцінка: ____ / ____ / ____

(бали/за шкалою ЄКТ5/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____

(підпис)

Вінниця 2020

АНОТАЦІЯ

Собко І. В. Семантика, походження та особливості перекладу мистецькознавчих, релігійних та історичних найменувань англійськомовного роману Д. Брауна «Код да Вінчі» німецькою, українською та російською мовами. Спеціальність 035 «Філологія». Спеціалізація: Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська. Освітня програма: Англійська та друга іноземні мови і літератури (переклад включно). Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2020. – 89 с

У магістерській роботі розглянуто прийоми, які були використані під час перекладу мистецькознавчих, релігійних та історичних найменувань українською, російською та німецькою мовами, досліджено їхню семантику, з'ясовано тип походження.

Матеріалом дослідження є найменування мистецькознавчої, релігійної та історичної тематики англійською, українською, російською та німецькою мовами, які були обрані з книги Дена Брауна «Код да Вінчі», та її перекладів вищезазначеними мовами.

Під час дослідження було виявлено, що найчастіше такі найменування перекладаються за допомогою прямого еквіваленту в мові перекладу. Широко використаними трансформаціями були конкретизація (в українському перекладі), наближений переклад (у російському варіанті), калькування (у перекладі німецькою мовою).

Найбільшу кількість полісемантичних одиниць має англійська мова – 45%, найменшу – німецька – 25%. З точки зору походження, більшу кількість питомої лексики виявлено у німецькій мові – 61%, англійській – 50%. Велику частку питомої лексики посідають слова власного типу походження, що сформувалися у мові шляхом поєднання кількох словотворчих основ. Найбільше запозичень знайдено з грецької та латинської мов.

Ключові слова: мистецькознавчі, релігійні, історичні поняття, прийоми перекладу, семантичний компонент, походження.

SUMMARY

Sobko I. V. Semantics, origin and peculiarities of translation of artistic, religious and historical names of the English novel by D. Brown “The Da Vinci Code” into German, Ukrainian and Russian. Speciality 035 “Philology”. Specialisation: Germanic languages and literatures (including translation), first language – English. Educational Programme: English and the second foreign languages and literatures (including translation). Vasyl’ Stus Donetsk National University, 2020. – 89 p.

The master’s thesis considers the techniques that are used in the translation of artistic, religious and historical names into Ukrainian, Russian and German, it highlights their semantics and type of origin.

The material of the research includes the artistic, religious and historical names in English, Ukrainian, Russian and German, which are selected from Dan Brown’s book “The Da Vinci Code”, and its translations into the aforementioned languages.

The study has revealed that most often such names are translated using the direct equivalent in the language of translation. The most frequently used transformations are concretization (in the Ukrainian translation), approximate translation (in the Russian version), loan translation (in the German translation).

The largest number of polysemantic units is found in English – 45%, the smallest – in German – 25%. From the point of view of origin, German has a larger number of the cognate vocabulary – 61%, while in English – 50%. Most of the vocabulary is occupied by words of the own type, formed in the language by combining two stems / words. Most borrowings are taken from Greek and Latin.

Key words: artistic, religious, historical concepts, translation techniques, semantic component, origin.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ Д. БРАУНА «КОД ДА ВІНЧІ» ТА ЇХНЯ СЕМАНТИКА.....	10
1.1 Особливості художнього перекладу	10
1.2 Ідея роману «Код да Вінчі» та його реценсія читачами.....	18
1.3 Критика російського перекладу. Помилки, допущені при російському перекладі.....	19
1.4 Семантичний аспект найменувань.....	24
1.5 Джерела походження найменувань	29
1.6 Джерела походження англійської мови.....	31
1.7 Джерела походження німецької мови.....	32
1.8 Зв'язок походження та семантики мови	33
1.9 Висновки до розділу 1.....	34
РОЗДІЛ 2 МИСТЕЦЬКОЗНАВЧІ, РЕЛІГІЙНІ ТА ІСТОРИЧНІ НАЙМЕНУВАННЯ: ПРИЙОМИ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЮ, РОСІЙСЬКОЮ І НІМЕЦЬКОЮ МОВАМИ, ЇХНЯ СЕМАНТИКА ТА ПОХОДЖЕННЯ.....	36
2.1 Релігійні поняття роману «Код да Вінчі».....	36
2.2 Історичні поняття роману «Код да Вінчі»	41
2.3 Мистецькознавчі поняття роману «Код да Вінчі».....	46
2.4 Семантика релігійних, історичних та мистецькознавчих понять роману «Код да Вінчі».....	52
2.5 Походження релігійних, історичних та мистецькознавчих найменувань англійською та німецькою мовами.....	60
2.6 Висновки до розділу 2.....	71
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79

ВСТУП

Переклад художніх творів на сьогоднішній день розвивається досить стрімко та посідає важливе місце серед сучасного мовознавства. Перекладач повинен знати, як правильно передавати ті чи інші поняття, які трансформації потрібно застосовувати. Важливим аспектом є також тематика того чи іншого слова, адже, перекладаючи твори, наприклад, релігійного характеру, потрібно чітко знати, як передається те чи інше поняття на мовою перекладу. При цьому дуже важливо володіти термінами, які перекладаються, знати їхнє значення, оскільки, як показано у цій роботі, якщо перекладач недостатньо добре ознайомлений з тематикою твору, що перекладається, це може спричинити численні помилки і спотворити текст перекладу.

Запропонована робота була виконана на основі роману Д. Брауна «Код да Вінчі». За цією книгою також проводили дослідження такі науковці, як А. М. Горбунова (сфокусувалася на особливостях мови та стилю роману) та О. І. Трубаєва (розглядала специфіку реалізації деяких концептів на матеріалі цього твору) [11; 50]. О. В. Бессараб виявила зацікавленість до релігійних понять роману, а також способів їх втілення у творах автора [5]. Вище вказаний роман є одним із найпопулярніших у світі, був перекладений багатьма мовами. Хоча книга видавалася у 2003 році, вона не втрачає популярності та актуальності і дотепер. Книга активно обговорюється в мережі Інтернет та має дуже багато прихильників, які у своїх рецензіях вказують, що книга змінила їхні погляди на релігію, зокрема на католицьку церкву, а також вразила детальним описом виробів мистецтва [82]. Проте існує також і частка негативних відгуків, зокрема про бездіяльність з боку головного героя, неточний опис історичних подій, що призводить до спотвореного розуміння історії [90]. Відомий італійський науковець Массімо Інтровін'є, визнаний авторитет в історії та діяльності таємних товариств, дослідив вказаний роман та у своїй праці детально спростував або підтвердив історичні факти, які Ден Браун подає у своїй книзі. Українською мовою це дослідження переклав, а також додав передмову,

священник Миколай Данилевич [87]. Ця інформація підтверджує цікавість публіки до роману, що досліджується, а також його актуальність.

Варто навести роботу Н. Попович, у якій вона говорить про недостатню кількість досліджень на тему релігійного перекладу у наш час, а також подає основні завдання та критерії оцінки якості цього виду перекладу [43].

Переклад художніх творів на сьогоднішній день теж є дуже актуальною темою, адже він досить стрімко розвивається, особливо переклад українською мовою. Щодня перекладається все більше і більше іноземних книг, які ще ніколи не були представлені українською мовою, тому дуже важливо вміти правильно, точно передати зміст, але водночас і зберегти атмосферу, художній стиль автора та культурну автентичність того чи іншого твору. Зважаючи на те, що художній переклад стрімко розвивається, ця тема стає актуальною також у філологічних дослідженнях, зокрема, такі науковці, як В. В. Мирошніченко та Є. Д. Ангерчік, досліджували різноманітні аспекти художнього перекладу українською мовою [88; 3].

Актуальність цього дослідження полягає у безперервному розвитку художнього перекладу, необхідності його вдосконалення, недостатній кількості інформації щодо пропонованого питання, першому проведенні аналізу перекладацьких прийомів на матеріалі роману Д. Брауна «Код да Вінчі», тривалій зацікавленості читачів у творі та його активному обговоренні у світовій спільноті через мережу Інтернет.

Мета дослідження полягає у віднайденні спільних та відмінних рис у перекладах роману «Код да Вінчі» українською, російською та німецькою мовами, обґрунтуванні доцільності використання певних прийомів, визначенні особливостей перекладу мистецькознавчих, релігійних та історичних понять зазначеного твору, дослідження семантики вищевказаних одиниць, визначення походження мистецькознавчих, релігійних та історичних найменувань англійською та німецькою мовами.

Досягнення мети передбачає виконання наступних **завдань**:

- визначити емпіричний матеріал дослідження за темами «Релігія», «Історія», «Мистецтвознавство» на матеріалі роману «Код да Вінчі»;
- з'ясувати прийоми перекладу цих понять українською, російською та німецькою мовами;
- уточнити відмінності у перекладі понять, що аналізуються, українською та російською мовами;
- виявити кількість моносемантичних та полісемантичних понять мистецькознавчої, релігійної та історичної тематики у мовах, що досліджуються;
- визначити мову-джерело походження мистецькознавчих, релігійних та історичних найменувань в англійській та німецькій мовах.

Матеріалом дослідження виступають 345 одиниць мистецькознавчої, релігійної та історичної тематики англійською мовою, 345 одиниць українською мовою, 336 одиниць російською мовою та 334 одиниць німецькою мовою, отриманих методом суцільної вибірки з книги Д. Брауна «Код да Вінчі» та її перекладів, виконаних А. Кам'янець – українською мовою, Н. В. Рейн – російською мовою, П'єтом ван Полем – німецькою мовою.

Об'єктом дослідження виступають мистецькознавчі, релігійні та історичні найменування англійською, українською, російською та німецькою мовами на основі роману Д. Брауна «Код да Вінчі».

Предметом дослідження є прийоми перекладу мистецькознавчої, релігійної та історичної лексики українською, російською та німецькою мовами, їхня семантика, а також типи походження вищевказаних найменувань германськими мовами (англійською та німецькою).

Дослідження проводилось за допомогою таких **методів** як описовий, порівняльний, статистичний, метод компонентного аналізу та перекладацький аналіз тексту.

Основні положення цієї магістерської роботи були викладені у публікації “Translation peculiarities of English religious names into Ukrainian and Russian (based on Dan Brown’s novel “Da Vinci Code”)” на міжнародній науково-

практичній конференції «Розвиток філологічних наук: європейські практики та національні перспективи» (26-27 жовтня, 2018 рік, Одеса).

Результати дослідження також були представлені на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт з природничих, технічних та гуманітарних наук зі спеціальності «Переклад» (22 березня, 2018 рік, Львів), де на I етапі робота посіла 2 місце і була представлена на II етапі; крім цього пропоноване дослідження висвітлено у публікації та доповіді на I Міжнародній науково-практичній конференції «WORLD SCIENCE: PROBLEMS, PROSPECTS AND INNOVATIONS», м. Торонто, Канада (1-3 жовтня 2020).

Магістерська робота складається з зі вступу, двох розділів із висновками до кожного, висновків, списку використаної літератури.

У першому розділі досліджено поняття перекладу, зокрема художнього, його особливості та різновиди, у пункті 1 цього розділу розглянуто різноманітні прийоми перекладу на основі класифікації В. Н. Комісарова. Пункт 2 присвячений інформації про книгу, на основі якої було проведено дослідження, зокрема її тематика, ідея, а також реценсія читачами.

У пункті 3 наводиться інформація про критику російського варіанту перекладу роману, що досліджується. Була розглянута низка помилок, лексичних, граматичних та лексичних, а також був наданий більш коректний варіант перекладу того чи іншого терміну або речення.

У пункті 4 досліджується семантика та походження мистецькознавчих, релігійних та історичних найменувань, зокрема, наводиться інформація про полісемантичні та моносемантичні лексеми, їхня кількісна представленість у мовах дослідження. Також у вищевказаному пункті наведена інформація про етимологію як науки, генезис англійської та німецької мов.

У практичному розділі 2 досліджено прийоми перекладу мистецькознавчих, релігійних та історичних найменувань, їхня семантика, походження англійських та німецьких найменувань вищевказаної тематики.

У пункті 1 другого розділу розглядаються прийоми перекладу релігійних найменувань з англійської мови – українською, російською та німецькою, також

наведені приклади до кожного прийому перекладу. Подається таблиця зі вказаною кількістю найменувань, які відтворені у мові перекладу за допомогою того чи іншого прийому.

У пункті 2 наведена інформація про історичні поняття та їхній переклад з прикладами до кожної мови. У цьому пункті також розміщено таблицю з прийомами перекладу, кількістю найменувань, що досліджуються, і відсотковими розрахунками.

У пункті 3 практичного розділу 2 досліджувались прийоми перекладу мистецькознавчих найменувань вище вказаними мовами. Представлена таблиця з кількісними та відсотковими розрахунками, приклади прийомів перекладу та пояснення до них.

У пункті 4 розглянуто семантичний аспект мистецькознавчих, релігійних та історичних найменувань, вказано та зіставлено кількість моносемантичних та полісемантичних одиниць у кожній мові, що досліджується, наведено приклади одиниць, що мають найбільше значень у кожній мові, та моносемантичних лексем. Крім цього, встановлено походження англійських та німецьких найменувань вище вказаної тематики та проілюстровано прикладами з роману, що аналізується. Пункт розділу 2 також вміщує у собі дев'ять таблиць, зокрема таблицю, де було порівняно кількість моносемантичних та полісемантичних одиниць у всіх мовах дослідження, чотири таблиці, де досліджено кожну мову окремо; таблицю, де вказана загальна інформація про походження найменувань в англійській мові, та таблиця, де ця інформація вказана детально, відповідно до категорій – мистецькознавчі, релігійні та історичні. Аналогічні дві таблиці підготовлені щодо результатів дослідження у німецькомовному варіанті тексту.

У висновках наведено основні результати дослідження, а також узагальнена теоретичне підґрунтя роботи.

РОЗДІЛ 1

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ Д.БРАУНА «КОД ДА ВІНЧІ» ТА ЇХНЯ СЕМАНТИКА

1.1 Художній переклад

Переклад є однією з найдавніших та важливіших людських діяльностей, оскільки допомагає людям зі всього світу спілкуватися та без проблем розуміти один одного. Більшість дослідників визначають поняття перекладу як зміну тексту з вихідної мови на мову перекладу [18, с. 9; 5, с. 2; 17, с. 16]. Переклад – це не просто перехід з однієї мови на іншу, це – складний процес вибору перекладачем різних стратегій пошуку і реалізації рішень, який залежить від численних лінгвістичних та екстралінгвістичних умов [29]. Для літературознавців, переклад, це також і художня майстерність перекладача, мистецтво передачі індивідуального стилю автора оригіналу, та збереження сенсу тексту оригіналу [29].

Залежно від варіанта, наданого перекладацькою школою, функціонує декілька інших визначень. Одні дослідники перекладу вважають, що необхідно якомога менше змінювати оригінал, навіть якщо заради цього потрібно буде пожертвувати змістом (буквалісти). Прихильником такого методу виступає Л. К. Латишев, який у своїй праці дотримувався думки, що потрібно передавати всі лексеми, які можливо, а вдаватися до описового перекладу чи трансформацій потрібно лише у випадку, якщо перекласти буквально взагалі неможливо [29, с. 6]. А. Л. Семенов разом зі згаданим вище Л. К. Латишевим також надає перевагу буквальному перекладу і вважає адекватний переклад можливим лише в тому випадку, якщо дві культури, мови яких використовуються, є досить близькими та мають невеликий відсоток безеквівалентної лексики [30, с. 13]. Прикладами таких мов можуть бути українська та білоруська мови: обидві мови походять від староукраїнської мови. Також, протягом багатьох років єдина, спільна літературна мова використовувалася на території вищевказаних країн. Навіть сьогодні представники цих країн можуть розуміти один одного без

використання перекладу. Важливо також розрізняти буквальний та дослівний переклад. Дослівний переклад доцільно застосовувати у випадках, коли структуру речення можна зберегти у тексті перекладу, і від цього граматичні норми та логічність речення не будуть викривлені. Буквальний переклад, за Я. І. Рецкером, завжди призводить до спотворення сенсу тексту оригіналу або його граматичних норм [46, с. 5].

З іншого боку, існує група науковців, для яких головним є передача змісту тексту оригіналу, навіть якщо потрібно докорінно змінити останній. Л. М. Черноватий у своїй праці наводить приклад перекладу твору Ч. Діккенса, виконаний І. І. Введенським, показуючи, що той переклав оригінал рос. *Я поцеловал ее* як *Я запечатлел поцелуй на ее вишневых губах*, що є яскравим прикладом вольностей при передачі тексту [20].

Найпопулярнішим різновидом перекладу на сьогоднішній день є адекватний переклад, тобто найбільш можливе число еквівалентів, і в той же час дотримання норм мови перекладу та використання вольностей лише за необхідності. Сьогодні більшість літератури перекладається за допомогою саме цього виду перекладу. А. В. Федоров, як один з багаточисленних прихильників адекватного перекладу, наголошував, що для як найточнішої передачі тексту оригіналу потрібно відхилитися від нього і перекладати його згідно зі змістом, стилем оригіналу, а також нормами мови перекладу [12]. При адекватному перекладі, в ідеалі, мова бути присутня повна симетричність картин світу тексту оригіналу та його відображення у тексті перекладу. Проте при художньому перекладі досягти цього майже неможливо, адже художній твір відображає цілісну картину світу певної етнічної спільноти, яка проходить крізь призму індивідуального сприйняття автора перекладу, і таким чином дещо спотворюється [53].

Саме завдяки відступу від оригіналу можна досягти точності та максимально зрозуміло передати інформацію людям, які не володіють тією чи іншою мовою оригіналу. Проте, хоча адекватний переклад і є найпопулярнішим на сьогоднішній день, варто додати, що немає такої речі, як «найкращий різновид

перекладу» [62]. Кожен переклад виконується орієнтуючись на певну аудиторію, тому перекладач може чітко бачити де можна опустити певні слова чи поняття, а де навпаки, їх потрібно додати чи пояснити [35].

Художній переклад – це переклад художньої літератури та текстів, таких, як художні книги, статті, оповідання, нариси, поезія, тощо [91]. Переклад художніх текстів в певному роді є творчим завданням, адже художні твори насамперед передають почуття автора, які перекладач повинен донести до реципієнта. Також, на думку, В. В. Коптілова, художній переклад виконує, так звану «інтернаціоналізацію» надбань усієї світової літератури, адже збагачує кожную мову новими, незнайомими для неї реаліями, думками та образами [27]. Говорячи про переклад художніх текстів, В. В. Виноградов ввів такий термін, як образність. Згідно з його думкою, образи, які створюються реальною дійсністю, є первинними образами, тоді як образи, що створюються художніми текстами, є вторинними образами. Образи є головними при написанні книг. Переклад художнього твору буде вважатись правильним та адекватним, якщо образ не викривлює зміст тексту. Тобто, згідно В. В. Виноградовим, для перекладача важливо правильно передати саме образ, а не ту чи інше мову, чи структуру речення. Згідно з В. В. Виноградовим, образ також може вважатися одиницею перекладу [38, с.10].

Художні твори мають досить складну структуру. Л. А. Новіков, З. І. Хованська та А. Н. Васильєва виділяють три рівні художнього тексту: ідейно-естетичний, жанрово-композиційний та мовний [25, с. 17].

Ідейно-естетичний рівень включає в себе авторську естетичну оцінку, ідею, яку автор заклав у твір, яка виражає його думки та життєву позицію, тому важливо передати не структуру речення тексту оригіналу чи найближчі еквіваленти, а саме суть, яку автор хотів донести до читача.

Жанрово-композиційний рівень – це побудова твору, його структура, зміст, жанр, система образів, та порядок розвитку подій. Жанрово-композиційний рівень є середнім рівнем між ідейно-художнім та мовним, оскільки композиція є досить важливим елементом, що допомагає автору вірно

розкрити свою ідею та водночас забезпечує цільність літературного твору [39, с. 16].

Мовний рівень – це усі мовні засоби, за допомогою яких автор виражає свою думку та зміст тексту. Згідно з Л. А. Новіковим, цей рівень має ще певні яруси: лексичний, граматичний, словотвірний та ін. Вони постійно співпрацюють для вираження семантичних і стилістичних функцій твору [38, с. 11].

Художній переклад є дещо складнішим від, наприклад, технічного перекладу, він включає в себе не просто перенесення інформації з однієї мови на іншу, а й перенесення самої культури. Л. А. Новіков вважає, щоб правильно перекласти художні тексти та перенести культурні реалії, перекладач спочатку повинен прочитати текст оригіналу, сприйняти його як читач та, обов'язково, проаналізувати. Він виділяє три основні типи лінгвістичного аналізу тексту: лінгвістичний коментар, лінгвостилістичний аналіз та цілісний багатоаспектний аналіз [39, с. 23].

Головним завданням лінгвістичного коментаря є аналіз саме мовного рівня, пояснення незрозумілих слів, архаїзмів, безеквівалентної лексики, певних граматичних форм, яких не існує в мові перекладу, та інше [39, с. 23]. Лінгвостилістичний аналіз вивчає художні засоби, які були використані автором при написанні твору для вираження його поетичного задуму.

Цілісний багатоаспектний аналіз твору має на меті комплексне філологічне вивчення всього тексту. Цей аналіз завжди супроводжується розкриттям поетичної структури тексту, системи образів, особливості жанру та ідейного задуму автора.

Важливим елементом при виконанні художнього перекладу є різниця культур, оскільки відмінності між ними в певних випадках можуть бути досить значущими. Показуючи одну і ту саму дійсність, різні мови акцентують увагу на різних, нетипових один для одного ознаках [16]. Б. М. Тарасов стверджує, що з психолінгвістичного погляду міжкультурна комунікація є патологічним процесом, адже порушується звичайний мовний процес, і стають помітні певні

елементи або мовні засоби, не притаманні тій чи іншій культурі. Н. В. Уфимцева підкреслює, що «...міжкультурне спілкування відбувається ефективніше, якщо психічні асоціації та мовні конотації є аналогічними чи близькими» [55, с. 4]. Для перекладача знання культури і мови оригіналу та мови перекладу є вкрай необхідними, щоб правильно розуміти системи цінностей тієї чи іншої країни та мати змогу правильно інтерпретувати це при перекладі [58]. Це є досить важливим, адже така лексика показує особливості культури та національності [13]. Якщо перекладач недостатньо ознайомлений з культурою країни, з мови якої він перекладає, це може призвести до утворення так званої «змішаної культури» у тексті перекладу, що негативно вплине на його якість [23]. Згідно з такими вченими, як С. Влахов та С. Флорін, слова, які не мають сталого еквіваленту в тій чи іншій мові можна назвати екзотизмами. [4]. Проте, згідно з Є. М. Верещагінін та В. Г. Костомаровим, з'ясувати чи має та чи інша лексична одиниця еквівалент можна лише по відношенню до певної мови, адже це є відносна категорія, а не стала [7].

Найчастіше поняття, включно з мистецькознавчими, історичними та релігійними перекладаються за допомогою прямого відповідника у мові перекладу. Якщо порівняти мистецькознавчі терміни в англійській мові, та в українській, то можна сказати, що англійська мова найчастіше запозичує такі терміни з інших мов, та пристосовує їх до власних норм правопису та вимови, але при перекладі на українську чи російську, перекладачі намагаються знайти найбільш правильний еквівалент [83]. Згідно з В. І. Карабаном, лексичні одиниці поділяються на одноквівалентні та багатоквівалентні. Одноквівалентні одиниці мають лише один варіант перекладу, не залежно від контексту, що робить переклад простішим [85]. Багатоквівалентні лексичні одиниці, в свою чергу, мають декілька варіантів перекладу, що варіюються залежно від галузі, де вони вжиті, контексту і тому подібне. Головним завданням перекладу є створення такого тексту, що міг би мати якнайвищу еквівалентність та бути замінником оригінального тексту за своєю функціональністю, структурою та змістом. Проте досягти цього надзвичайно важко [64]. К. Мізін у своїй роботі

вказує, що під час перекладу з іноземної мови, на мову рідну для перекладача може виникати, так звана, інтерференція мови оригіналу – тобто несвідомий вплив мови оригіналу на спосіб, яким перекладач передає певні елементи мови оригіналу [35]. В такому випадку застосовуються перекладацькі трансформації. Їхнє використання уможливорює передачу самого значення терміну, якого воно набуває у контексті, а також запобігає виникненню такого явища, як інтерференція.

В. Н. Комісаров наводить такі трансформації, як лексичні, граматичні трансформації та лексико-семантичні заміни [26]. У цій роботі розглядається переклад конкретних понять, тому особливу увагу приділено саме лексичним та лексико-семантичним трансформаціям, адже граматичні трансформації, такі як дослівний переклад (або синтаксичне уподібнення), граматичні заміни (заміни членів речення, форми слова, частин мови) та членування речення, використовуються здебільшого при перекладі речень [26]. Ключовим є обрання правильної трансформації, адже скориставшись, наприклад, генералізацією замість конкретизації, можна змінити те, що хотів сказати автор, і спричинити певні труднощі для розуміння реципієнтом тексту перекладу [77].

Серед лексичних трансформацій, які виділяє В. Н. Комісаров при перекладі понять, використовуються транскрипція, транслітерація та калькування. Дослідник визначає транскрипцію як лексичний прийом, коли при перекладі передається звучання слова оригіналу, а не його графічна форма, що відбувається при транслітерації [26]. Раніше при перекладі власних назв, термінів, імен, географічних назв використовувався прийом транслітерації. На сьогоднішній день частіше використовується транскрипція, щоб передати звучання, яке є важливішим, ніж графічна форма.

Такі дослідники як В. І. Карабан та Я. І. Рецкер виділяють ще такий тип перекладацьких трансформацій як транскодування. До нього вони відносять транскрипцію, транслітерацію, змішане транскодування та адаптивне транскодування.

Калькування В. Н. Комісаров визначає як лексичний прийом, при якому спочатку перекладаються окремі елементи слова, які потім об'єднуються в одне ціле. Прикладом може бути термін англ. *the Fibonacci sequence* який перекладається як 'послідовність Фібоначі'. Найчастіше цей прийом використовується при перекладі складених слів, а також слів, які складаються з декількох елементів. Іноді можливі змішані випадки, коли калькування застосовується разом з перекладом, наприклад слово англ. *miniskirt*, яке перекладається як 'міні-спідниця'. Частину *mini* тут передали за допомогою калькування, а слово англ. *skirt* – за допомогою перекладу [26].

Основними лексично-семантичними трансформаціями дослідник називає конкретизацію, генералізацію, модуляцію. Експлікацію, компенсацію та антонімічний переклад науковець відносить до так званих лексико-граматичних трансформацій [26].

Конкретизацією є перекладацька трансформація, коли при перекладі використовується слово з більш вузьким значенням, ніж слово вихідного тексту. Часто слова у мові перекладу мають більше, ніж один можливий варіант перекладу, як, наприклад, англ. *picture*, що українською мовою може перекладатися як 'картина', 'фото', 'малюнок', 'портрет', 'репродукція' та інше. При перекладі важливо обрати саме слово, яке підходить за контекстом та передає зміст оригінального варіанту.

Генералізація є протилежною до конкретизації. Прийом генералізації використовується, коли лексичну одиницю мови оригіналу замінюють при перекладі одиницею з більш загальним значенням. Цей прийом стає актуальним, коли в мові перекладу не існує одиниці з таким вузьким значенням. Наприклад, при перекладі «Коду да Вінчі» слово *Excalibur* було перекладено як 'меч'. Хоча, на мою думку, у цьому випадку було б доцільно передати вказану одиницю за допомогою транскрипції – 'Екскалібур', адже це слово, на даний час, вже є добре відомим українському читачу, і при читанні тексту, не виникло б проблем з його розумінням [97, с. 291].

Модуляцією вважається така трансформація, коли слово вихідного тексту замінюють при перекладі на інше, яке логічно впливає з контексту та значення слова тексту оригіналу. Часто використання такої трансформації є вимушеним, без неї суттєво зміниться зміст тексту. Інколи ця трансформація застосовується за бажанням перекладача для більш точного перекладу [30].

В той час, як В. Н. Комісаров відносить конкретизацію, генералізацію та модуляцію до лексично-семантичних трансформацій, В. В. Виноградов вважає ці трансформації лексичними, разом з диференціацією, антонімічним перекладом, цілісними перетвореннями та компенсацією втрат в процесі перекладу [8, с. 81].

Т. А. Казакова виділяє описовий переклад, який використовується при передачі унікальних об'єктів, яких не існує в мові перекладу, певних культурних термінів. Часто використовується разом з транскрипцією [18, с. 109]. В. Н. Комісаров також виділяє таку трансформацію при перекладі, проте він називає її експлікацією [26].

За В. Н. Комісаровим, компенсація – це спосіб перекладу, за яким елементи смислу, які були втрачені при перекладі, передаються за допомогою інших засобів, не обов'язково в тому самому місці тексту, що і в оригіналі [26]. Іноді дуже важливо додати певну інформацію до тексту перекладу, якої не було в тексті оригіналу, для того, щоб точніше передати текст та зробити сприйняття перекладу легшим для його читачів [59].

Важливою трансформацією, яка також часто використовується при передачі термінів, є компресія, тобто більш стисле викладення думок за допомогою викидання певних елементів, відсутність яких не зумовить викривлення змісту [1].

Опущення, синонімічні та антонімічні заміни також часто присутні при перекладі. Опущенням, або нульовим перекладом, називають таку трансформацію, коли в тексті перекладу слово мови оригіналу не перекладається, а опускається, при цьому його значення передається іншими

лексичними елементами речення і не заважає розумінню його змісту. В. Н. Комісаров відносить цю трансформацію до граматичних [26].

Синонімічна заміна використовується для передачі певного відтінку слова, яке лексично та семантично краще підходить при перекладі, наприклад, у реченні англ. *In an atomic war women and children will be the first hostages* яке було перекладено як ‘Жінки і діти стануть першими жертвами в атомній війні’, слово *hostages* означає ‘заручники’. З огляду на українське речення вживати перше значення цього слова було б недоречно, тому його замінили синонімом – ‘жертви’.

Антонімічна трансформація полягає у передачі слова тексту оригіналу антонімом в мові перекладу. Наприклад, вираз англ. *Take your time* було перекладено як ‘Не поспішайте’. Стверджувальна конструкція тексту оригіналу була замінена на заперечувальну при перекладі.

Найважливішим при передачі будь-яких термінів є правильне відтворення саме змісту, тому важливо правильно використовувати усі перекладацькі трансформації, щоб не допустити викривлення тексту оригіналу.

1.2 Ідея роману «Код да Вінчі» та його рецепція читачами

Книга «Код да Вінчі», написана відомим американським письменником і журналістом Деном Брауном, є другою книгою у серії автора, де головним героєм став професор релігійної символіки Роберт Ленгдон. Роман є одним з найвідоміших бестселерів у світі і був перекладений 44 мовами, у тому числі українською, російською та німецькою. Анжела Кам’янець, Євгенія Кононенко та Віктор Шовкун працювали над українським перекладом. Російський варіант був виконаний Наталією Рейн. Німецькою мовою книга була перекладена П’єтом ван Полом, та отримала дещо іншу назву – «Sakrileg», що означає ‘Святотатство’.

Ідею роману автор отримав після прочитання книги Майкла Бейджента, Річарда Лі і Генрі Лінкольна «Свята кров і Святий Грааль», яка була видана у 1982 році. Після публікації «Коду да Вінчі» письменники подали у суд на автора, вважаючи, що його роман не є окремим твором, а лише художньою версією

їхньої книги, проте позов був відхилений. Сам Ден Браун визнає, що читав цей твір, проте головним джерелом інформації назвав книги Маргарет Старберд і «Одкровення тамплієрів» Лінн Пікнетт і Клайва Прінса [66].

Через свою шалену популярність книгу помітили релігійні діячі, які гостро розкритикували її за велику кількість неточностей у викладі історії та тлумаченні деяких історичних фактів. Архієпископ Анджело Амато назвав роман «...пронизливо антихристиянським, повним наклепу, злочинів та історичних та теологічних помилок щодо Ісуса, Євангелія і ворожу церкву». Сам Ден Браун стверджує, що його книга не є антихристиянською і була написана через бажання автора дізнатися більше про деякі аспекти християнства [68].

У 2004 році був виданий російський переклад «Коду да Вінчі», виконаний Наталією Рейн. Переклад був розкритикований російським лінгвістом, теоретиком перекладу Дмитром Єрмоловичем, який у своїй статті «Хоть довинчивай» навів велику кількість прикладів логічних, лексико-фразеологічних і термінологічних неточностей, які були допущені перекладачем. Багато неточностей були використані російськими критиками для підтвердження нецтва автора роману, хоча насправді є звичайними помилками перекладу.

1.3 Критика російського перекладу. Помилки, допущені при російському перекладі

Роман «Код да Вінчі» є одним з найпопулярніших творів у світі, тому не дивно, що він був перекладений більше, ніж 80 мовами. В той час, як український переклад, виконаний Анжелою Кам'янець, та німецький варіант виконаний П'єтом ван Полом є правильними з точки зору граматики, стилістики та лексичних норм мов перекладу, та отримали досить мало негативних відгуків та критики з боку інших перекладачів, російський варіант книги був розкритикований російським лінгвістом Дмитром Єрмоловичем. У своїй статті «Хоть довинчивай» він описує низку помилок, які були допущені при перекладі твору [84].

Найперше, що він показує, – це так звані фальшиві друзі перекладачів, або міжмовні омоніми. Прикладом цього є речення англ. *The fundamental irony of Christianity!* [97, с. 243], яке переклали російською мовою як рос. *Вот в чём кроется ирония! Вот что уязвляет христиан!* [96, с. 132]. Слово *irony* у цьому випадку недоречно перекладати як ‘ирония’, кращим варіантом, дивлячись на контекст, було б слово ‘парадокс’. Ще одним прикладом хибного перекладу є фраза англ. *Robert, perhaps this is the moment for the symbolist to clarify?* [97, с. 249]. Російською мовою це речення звучить як *Возможно, пришел черёд символиста объяснить нам кое что?* [96, с. 135]. Слово *symbolist* має значення ‘спеціаліст з символіки’, тобто людина яка розуміється на символах та їх значеннях. У цьому випадку потрібно було використати саме описовий переклад, адже «символист» як в російській, так і в українській мові позначає художника або поета, представника символізму, літературно-мистецького напрямку. Такі міжмовні омоніми належать до сфери інтерференції, а саме негативної інтерференції [24].

У перекладі були присутні і помилки, викликані неправильним розумінням слів, що в свою чергу призвело до викривленої інтерпретації у мові перекладу. Першим прикладом можна назвати таке речення англ. *What happens to those people, Robert, if persuasive evidence comes out that the Church's version of the Christ story is inaccurate, and that the greatest story ever told is, in fact, the greatest story ever sold* [97, с. 279]. Наталія Рейн переклала це наступним чином: рос. *Что происходит со всеми этими людьми, Роберт, если есть убедительные научные доказательства, по которым церковная версия истории Христа далека от истинной? И если величайшая из всех в мире историй превратилась просто в самую распродаваемую?* [96, с. 151]. Помилка тут була спричинена неправильним тлумаченням слова англ. *sell*, адже крім свого першого значення – ‘продавати’, воно має ще багато інших, одним з яких є ‘змусити повірити в щось’, як у фразі англ. *to sell an idea to the public*. Крім того, слово *story* тут теж вжито не в першому значенні, тобто ‘історія’, а в значенні ‘вігадка, брехня’. Було відмічено, що не була збережена гри слів та римування англ. *the greatest story*

ever told – the greatest story ever sold. Звичайно, при перекладі не завжди можна зберегти такі літературні прийоми, проте, за можливістю, вони повинні бути присутні у тексті перекладу. У цьому випадку це можливо. Кращим варіантом перекладу є такий: рос. ‘Величайшая в мире история, которую людям поведали, – это на самом деле величайшая в мире байка, в которую люди поверили’. У такому варіанті перекладу збережено як і форму, так і сенс речення.

Ще одним важливим елементом мови, який «постраждав» при перекладі, були фразеологізми. Багато з них перекладені буквально, що спотворило сенс тексту. Прикладом є ідіоми англ. *quite to the point* [97, с. 249] та *as it were* [97, с. 249]. Н.Рейн переклала їх як *Вот именно* [96, с. 47], *Так оно и было* [96, с. 135]. Автор статті вказує, що, наприклад, фраза англ. *as it were* має досить зрозуміле і чітке значення – ‘певним чином, так би мовити’, що вказано і в словниках. Правильним варіантом перекладу є рос. ‘Это весьма относится к делу’ та ‘Некоторим образом’. Іншими прикладами такого приблизного перекладу, як зазначає автор, є англ. *just let it be over* [97, с. 329], що було перекладено як рос. *Пусть будет что будет* [96, с. 176], хоча значення цієї ідіоми рос. ‘Скорее бы это кончилось’, також англ. *Whatever the case, we plan to act in good faith* [97, с. 434]. У перекладі це виглядає як рос. *Как бы там ни было, расстаться мы хотим по-хорошему* [96, с. 232]. Правильним варіантом є: ‘Как бы то ни было, мы намерены вести себя добросовестно’. Помилки, ніби-то, спричинені тим, що слово було вжито у своєму першому, прямому значенні, що і призводить до виникнення різноманітних помилок, проте це не так. Іноді слово в переносному значенні може вживатися частіше, ніж у прямому [63, с. 258].

При перекладі було допущено багато помилок, які були викликані екстралінгвістичними чинниками, тобто пов’язані з незнанням релігійних термінів та релігії як такої. Прикладом є такий відрізок англ. *As the prophesied Messiah, Jesus toppled kings, inspired millions, and founded new philosophies. As a descendant of the lines of King Solomon and King David, Jesus possessed rightful claim to the throne of the King of the Jews. Understandably, His life was recorded by thousands of followers across the land* [97, с. 243]. Перекладено російською таким

чином: *Как и было предсказано Мессией, Иисус свергал царей, вдохновлял миллионы людей, явился родоначальником новых философий. Потомок царя Соломона и царя Давида, Иисус имел полное право претендовать на трон властителя евреев. Его жизнь была описана тысячами последователей по всему миру, что и понятно* [96, с. 132]. Тут було допущено одразу декілька помилок, спричинених нерозумінням релігійної тематики. Правильним перекладом фрази англ. *The prophesied Messiah* є рос. ‘Мессия, чей приход был предсказан пророками’. По-перше, в християнстві згадується лише один месія – Ісус Христос. По-друге, в оригінальному тексті був вжитий дієприкметник (Participle II), що потрібно було перекласти саме так, як було наведено вище. Іншою помилкою є переклад сталої фрази англ. *King of the Jews* [97, с. 244], відповідником якої у російській мові є сталий вираз ‘Царь Иудейский’. У тексті перекладу було вжито не прямий відповідник, а переклад рос. *властитель евреев* [96, с. 132], що дає нам змогу сказати, що автор російського варіанту не був ознайомлений з релігійною термінологією. Через цю помилку далі виникла ще одна: англ. *Across the land* [97, с. 243] було сприйняте перекладачем як рос. *по всему миру* [96, с. 99], хоча насправді малася на увазі Юдею, історичну область, царем якої мав право бути Ісус. Екстралінгвістичні знання є досить важливими та можуть значно допомогти при перекладі, зокрема історичних текстів, певних художніх творів, текстів про відомих персон тощо [91, с. 34].

Іншими прикладами неправильно перекладених фраз з роману «Код да Вінчі» є англ. *...the hidden letter M...is emblazoned on the altar of Our Lady of Paris in London* [97, с. 257]. Переклад речення здійснювався без використання існуючого відповідника в російській мові: рос. *...замаскированная буква «М»...украшает алтарь Матери нашей Богородицы в Лондоне...* [96, с. 139]. У російській мові зворот «Our Lady of + назва міста» відповідає ‘Богоматерь (Божья Матерь) + прикметник від назви міста’. Тобто, у цьому випадку переклад мав бути таким рос. ‘Богоматерь Парижская’.

Наступним, проте далеко не останнім прикладом, є також речення англ. *Jesus passed a single chalice of wine, just as modern Christians do at communion*

[97, с. 248]. Слово *communion* було перекладене як *христиане должны объединиться* [96, с. 135], тим самим змінюючи сенс речення та спотворюючи текст оригіналу. Правильним варіантом перекладу цього виразу є рос. *причастие*.

Крім помилок, викликаних незнанням релігійної тематики, в тексті російського перекладу присутні і неточності, пов'язані з нерозумінням або неправильним тлумаченням комп'ютерних термінів, що знову спричинено недостатніми екстралінгвістичними знаннями. Найбільш яскравим прикладом таких помилок виступає речення:

Англ. *For your own security, if the computer does not recognize your account number, this system will automatically shut down.*

- *Fonction terminee, - Sophie said, frowning* [97, с. 198].

Фраза *Fonction terminee* була перекладена як рос. *функциональный терминатор* [96, с. 107], що є абсолютно неправильним, адже ці слова означають 'операція прекращена'. Можливо, що ця помилка була допущена через те, що фраза була вжита французькою мовою, а не англійською, проте це була не єдина помилка такого типу.

Фраза англ. *to digitize and catalog texts* була перекладена як рос. *обработка и систематизация текстов*, в той час як правильним перекладом є рос. 'оцифровка и каталогизация текстов'. Оскільки це – зовсім різні поняття, автор перекладу змінив сенс тексту оригіналу, що вважається грубою помилкою. Іншим прикладом є фраза англ. *hypertext title*. Вона була перекладена як *название*. Правильним варіантом є рос. *название с гипертекстовой ссылкой*, потрібно було уточнити, яка саме назва, тобто скористатись прийомом конкретизації, що не було зроблено.

У романі автор також використовує досить велику кількість термінів, пов'язаних з релігією та походженням Ісуса Христа. Терміни, в значній мірі надають фактам, які автор подає у творі більшої достовірності та правдоподібності. Пояснення таких термінів автор зазвичай надає через висловлювання героїв роману, таким чином, пояснюючи їх доступніше та більш

розширено, ніж, наприклад, створюючи зноски. Перекладачі, у своїх роботах зазвичай використовують такий самий прийом. Проте часто, при перекладі використовується значна кількість релігійних термінів, які все таки повинні бути пояснені, і, в той час, як наприклад, при перекладі роману Дена Брауна «Ангели і демони», перекладач Г. Б. Косов досить часто використовує зноски для роз'яснення незрозумілих слів, Н. В. Рейн при перекладі роману «Код да Вінчі» майже не користується цим прийомом [11].

Крім Д. Єрмоловича, авторка українського перекладу роману, що досліджується, також провела дослідження, в якому проаналізувала помилки, зроблені Н. Рейн під час перекладу, і в свою чергу, розділила їх на чотири категорії, а саме, речення, при перекладі яких був спотворений зміст, що було викликано недостатнім знанням англійської мови; речення, при перекладі яких, перекладачеві необхідно було провести дослідження і зрозуміти спочатку значення того чи іншого терміну; так звані стилістичні спотворення; та, як називає їх авторка «нанизування» слів, тобто переклад однієї фрази англійської мови кількома фразами у російській. Друга фраза часто уточнює першу. Як каже А. Кам'янець, такий прийом часто «здешевлює» текст перекладу [21].

Отож, як висновок можна сказати, що більшість помилок при перекладі були викликані недостатньою обізнаністю в сферах релігії та комп'ютерних наук. Також були присутні і помилки, спричинені неправильним тлумаченням слів або ж використанням їх найперших значень. Всі помилки є лексичними, багато з них фактично змінили сенс тексту оригіналу та дезінформували рецепторів, чого не можна допускати при перекладі.

1.4 Семантичний аспект найменувань

Семантика – розділ мовознавства, пов'язаний з лексикологією; вивчає значення слів у діяхронному та історичному аспекті, їх складових частин, словосполук і фразеологізмів [28]. Варто також додати, що в той час як семантика стрімко розвивається на сьогоднішній день, згідно з Д. Н. Шмельовим, існує також і ряд невирішених питань щодо семантичної

структури слова, що в свою чергу негативно позначається на характеристиці полісемантичних слів, та різницю у кількості значень певних термінів у різних словникових статтях [56].

Вже багато років науковці намагаються дати визначення поняттю «слово». Існує безліч визначень цього поняття, але жодне з них не враховує певних нюансів, притаманних різноманітним словам у мовах світу. Це призвело навіть до того, що деякі вчені почали заперечувати поняття «слово». Так, наприклад, Ф. де Соссюр стверджував, що "поняття слова несумісне з нашим уявленням про конкретну одиницю мови... Не в слові потрібно шукати конкретну одиницю мови". Відомий російський мовознавець Л. В. Щерба, який займався вивченням цього питання, взагалі засумнівався в існуванні такого поняття: “Насправді, що таке слово? Я думаю, що в різних мовах це буде по-різному. Із цього, власне, виходить, що поняття *слово* загалом не існує” [28].

На сьогоднішній день більшість мовознавців погоджуються, що слово - найконкретніша мовна одиниця, основна і базисна. Проте важливо відрізнити поняття «слово» від поняття «лексема», адже слово це конкретна одиниця, в той час як лексема є абстрактною одиницею, словом в сукупності його форм і можливих значень у всіх його вживаннях і реалізаціях [28].

За граматико-семантичними ознаками, усі слова поділяються на повнозначні, тобто самостійні частини мови (іменники, прикметники, числівники, займенники, дієслова, прислівники), службові частини мови (прийменники, сполучники, частки) й окремо вигуки [89].

За функціонально-семантичними ознаками, слова бувають номінативні, вказівні і службові.

Номінативні слова пов'язані з постійними, властивими тільки їм сигніфікатами й виконують номінативну функцію, тобто називають предмети (іменники), ознаки (прикметники), дії (дієслова), обставини (прислівники).

Вказівні слова вказують на предмети, ознаки, кількість (займенники); Такі слова не мають свого конкретного семантичного наповнення, вони набувають його тільки в поєднанні з номінативними словами, тобто у контексті [89].

Службові слова вказують на зв'язки, відношення між явищами, виражають різні граматичні та модальні значення (модальні значення полягають у вираженні впевненості чи невпевненості, волевиявлення, особистого ставлення до сказаного тощо). Цю роль виконують прийменники, сполучники та частки [89].

У мові є слова з одним значенням, але частіше слова мають два і більше значень. Багатозначність або полісемія – наявність у мовній одиниці кількох значень, або лексико-семантичних варіантів. Однозначність або моносемія – наявність у мовній одиниці лише одного значення [24]. Полісемія може бути джерелом складнощів для перекладача, адже іноді важко сказати у якому саме значенні автор вжив те чи інше слово [69].

Полісемія є дуже розповсюдженим явищем, особливо в англійській мові, де за даними І.В. Арнольд тисяча найуживаніших слів має 25 тисяч значень. Лексичні значення слова також називають лексико-семантичними варіантами. За різними даними, кількість полісемантичних слів в англійській мові варіюється від 40% до 58% слів. [10]. Слова завжди створюються з одним значенням, яке називається первинним. Первинне значення є прямим, оскільки прямо називає певний предмет. Багатозначність слова розвивається на основі перенесення назви з одного предмета на інший, і нове значення є завжди переносним, похідним від первинного, наприклад, укр. 'хлопчик біжить' і укр. 'час біжить' [28]. Варто також додати, що між усіма значеннями одного слова завжди є тісний смисловий зв'язок [17].

Важливо відрізнити полісемантичні слова від омонімів (це слова, які однаково звучать та пишуться, але мають різне значення адже омоніми, це слова, які не пов'язані етимологічно, та за збігом обставин репрезентуються однаковими знаками у певній мові [24]. Наприклад, слово англ. *bass* – вид риби, пішло від староанглійського слова *barse*, що має значення «окунь», в той час як його омонім – *bass*, у значенні низький чоловічий голос отримав свій початок від італійського слова *basso*. Полісемантичні слова ж, в свою чергу, етимологічно та семантично пов'язані між собою [22]. Наприклад, такі слова, як англ. *line* в

значенні «черга», та line в значенні «лінія, проведена на папері» пов'язані етимологічно і можна легко побачити їхній семантичний зв'язок [74]. Не зважаючи на те, що ці явища є різними за своєю природою, вони мають і спільну ознаку – відмінність значення при ідентичності графічної форми [32]. На сьогоднішній день, все ще йдуть суперечки щодо цих двох понять, адже часто, класифікації є неточними, а використані прийоми аналізу є досить суперечливими [22].

Слід також додати, що полісемія може бути не лише лексичною, а й граматичною. Як приклад граматичної полісемії можна навести артикль *the* в англійській мові, який може виконувати дві функції. Перша – уточнююча, як наприклад, у реченні англ. *The elephant was little* – 'Слон був маленький'. Інша його функція – узагальнююча, як у реченні англ. *The elephant is a big animal* – 'Слон – це велика тварина' [41].

Науковці виділяють повні та неповні омоніми, де повні – це ті, які мають абсолютний збіг форм при їх змінюванні, а неповні збігаються не у всіх формах. Та варто зазначити, що ця класифікація, хоч і вважається класичною, і досі не є загальноприйнятою [49]. Дослідники також зазначають, що перехід від полісемії до омонімії є тривалим і поступовим, через що словники часто вказують дещо різну інформацію, наприклад слово укр. 'журавель' у значенні 'колодязь' та у значенні 'птах' в одних словниках подають як омоніми, а в інших як одне багатозначне слово [28].

Слова можуть мати граматичне і лексичне значення. Граматичне значення – це значення яке виражається за допомогою різноманітних граматичних засобів, наприклад, будинок – будинком, в той час як лексичне значення – це історично закріплена в свідомості людей співвіднесеність слова з певним явищем дійсності [14].

Більшість слів мають також денотативне та конотативне значення. Денотативне значення є ядром лексичного значення слова, його мисленнєвим відображенням певного явища дійсності, поняття. Кожне слово має денотативне значення, проте не кожне має конотативне. Конотативне значення – це емоційні,

експресивні, стилістичні "додатки" до основного значення слова, наприклад, такі слова як «пика», «фізіономія» мають таке ж денотативне значення, як і слово «обличчя», але на нього нашаровуються експресивно-стилістичні відтінки (конотації), які і є його конотативним значенням [45]. Крім цього, важливо розрізняти ще й контекстуальне значення, тобто значення слова яке з'являється лише у певному контексті, адже такі значення слів не фіксуються у словниках [14].

У лексиці германських мов, до яких відноситься і англійська, можна спостерігати такі процеси семантичного розвитку як погіршення та поліпшення значення [31, с. 458], тобто його стилістичне підвищення чи зниження [32, с. 124].

Прикладом поліпшення значення є англійське слово *lord*, укр. «лорд», яке раніше мало значення «хоронитель хліба», погіршення значення – англ. *mean*, тобто «підлий» пішло від слова яке раніше означало «мінливий» [31, с. 458].

Також до процесів семантичного розвитку можна віднести звуження, розширення та зміщення значення слова. Розширення значення слова – це виникнення на основі вужчого поняття більш широкого, наприклад, поле колись означало «безліса рівнина, порожній великий простір», тепер, крім цього, — «ділянка землі, відведена під що-небудь», «простір, у межах якого відбувається якась дія», «сфера діяльності», «смужка вздовж краю аркуша паперу». [89] Звуження значення – це протилежний процес до розширення значення слова, коли на основі більш широкого поняття розвивається вужче. Прикладом є слово «квас», яке колись означало «усе кисле», а тепер – «кислуватий напій із житнього хліба або житнього борошна».

Внаслідок семантичного зміщення слово може набувати зовсім іншого значення. Наприклад, колись слово берег означало «гора», тепер – «край землі, що межує з річкою, озером, морем» [89].

1.5 Джерела походження найменувань

Походженням слів займається етимологія. Етимологія – це розділ лінгвістики, що займається вивченням походження слів [99]. Проте, значення цього поняття є досить неоднозначним. Як вказує у своїй праці Леміш Н. Є., дане поняття має щонайменше три значення. Перше – розділ мовознавства, що вивчає походження словесних одиниць. Наступне – походження та встановлення походження слів [33]. Згідно з О. Н. Трубачевим, етимологія, це «науково-дослідна процедура, направлена на розкриття походження слова, а також сам результат цієї процедури» [6]. Для визначення походження слова, етимологи використовують стародавні тексти, співставляють слова однієї мови, зі словами з інших, таким чином намагаючись визначити спорідненість мов, їхнє первинне значення а також джерело цього значення. Етимологія є частиною діяхронічної лінгвістики, тобто частини лінгвістики, що займається поясненням чому і як змінюються та розвиваються мови [67]. Відомий італійський науковець В. Пізані у своїй роботі також зазначає, що головним завданням етимолога повинно бути «встановлення значення слова в момент його первинного створення» [42].

Згідно з О. В. Семенюченко, для встановлення походження, у етимології використовуються певні методи, наприклад, порівняльно-історичний метод. В основі цього методу лежить порівняння двох мов, що мають спільне походження. Іншим методом етимології є філологічне дослідження, тобто визначення зміни форми та значення слова за допомогою стародавніх текстів. Третім методом є дослідження семантичних змін. Досить часто етимологи висовують гіпотези, щодо того як змінилося значення у того чи іншого слова. Такі гіпотези перевіряються на основі загальних знань про семантичні зрушення. Наприклад, припущення про певну зміну значення може бути обґрунтоване тим, що такий самий тип змін відбувся і в інших мовах. В цьому і полягає значення семантичної зміни [47].

Етимологія визнає, що є обмежена кількість основних механізмів походження слова, найважливішими з яких є зміна мови, запозичення (тобто

процес, коли слова з однієї мови потрапляють до іншої); словотворення, таке як деривація та складання; та оноματοпея та фоносемантика (тобто створення імітативних слів, таких як, наприклад, "клік").

Л. А. Введенська виділяє власне етимологію, народну етимологію та псевдоетимологію серед етимології [9]. В свою чергу, власне етимологія вона поділяє на наукову етимологію, антинаукову та помилкову етимологію.

Наукова етимологія аналізує семантичні, звукові, морфемно-словотвірні і морфологічних відповідності у одиницях, що досліджуються, та які мають подібне звучання і значення.

Помилкова етимологія трапляється, коли деякі науково обґрунтовані етимології викликають сумніви та непогодження на певному етапі розвитку науки. Після детальнішого вивчення встановлюється, що дослідник, який намагався встановити походження певного слова, не врахував всіх нюансів та не підтвердив свої здогадки достовірними фактами, або ж не врахував впливу позалінгвістичних факторів.

Антинауковою вважається етимологія, яку автор подає через недостатню компетентність у питаннях та методах наукової етимології або через помилкові теорії, а не виходячи з точних історичних, мовних та інших об'єктивних факторів [6].

Науковці також виділяють і народну етимологію. Народна етимологія – це «неправильне розуміння походження чи значення мовної одиниці, коли їй, випадково або ж через тотожність з іншою одиницею, знайомішою мовцеві, помилково приписуються і значення аналогічній останній» [52].

М. І. Мирошніченко у своєму дослідженні поділяє народну етимологію, на «псевдонародну етимологію, дитячу етимологію та явища, змішані з народною етимологією» [88].

При народній етимології зміни у слові відбуваються без певних зусиль з боку носіїв мови, і найчастіше це відбувається несвідомо під час того як людина згадує і неточно відтворює правильно чи неправильно почутого слова. А от при псевдонародній етимології слово змінюється носіями мови спеціально і не задля

того, щоб осмислити його. Автори зазвичай використовують цей підвид етимології з метою отримання певного художньо-стилістичного ефекту та надати мові експресивності.

Дитяча етимологія відрізняється від народної лише тим, що її «авторами» є діти. В основному це дошкільний та молодший шкільний вік. Відмінність дитячої етимології від псевдонародної полягає у тому, що другою займаються письменники з певною метою, тоді як діти змінюють слова, намагаючись зробити їх відповідними до їхніх уявлень про світ та явища [6].

У свою чергу, М. І. Мирошніченко розділяє псевдоетимологію на навмисну та ненавмисну [36]. Перший тип зазвичай зустрічається у різноманітних гумористичних виданнях, автори навмисно змінюють етимологію слів задля розваги читачів.

1.6 Джерела походження англійської мови

Сучасна англійська мова походить від давньоанглійської мови, хоча велика кількість слів, що наразі є частиною англійського вокабуляру, були запозичені з інших мов [70]. Згідно з А. К. Мойсієнко, будь-яка мова, в тому числі і англійська, включає в себе, так звану, питому, або корінну лексику, та запозичену. Корінна лексика – це слово, яке належить до оригінального англійського словникового запасу, та присутнє у мові від початку її існування, про що може бути відомо з найдавніших рукописів давньоанглійського періоду [37]. Кожна мова постійно змінюється, розвивається, а також знаходиться під впливом різних історичних подій, що в свою чергу, призводить до виникнення різноманітних мовних феноменів. Саме одним з таких феноменів є запозичення [61]. Запозичене слово – це слово, що було взятє з іншої мови, та модифіковане відповідно до стандартів мови, в яку воно було запозичене [37], в нашому випадку – англійська мова. Як вказує у своїй роботі А. І. Смирницький, рідні слова англійської мови поділяються, в свою чергу, на слова індоєвропейського та германського походження. Було відзначено також, що рідні слова утворюють

певні семантичні категорії, наприклад, терміни спорідненості, слова, що називають найважливіші предмети та явища природи, назви тварин і птахів, частини людського тіла, тощо [48]. Англійська мова відноситься до західної підгрупи германських мов, тому існує багато слів в англійській мові, що мають етимологічні паралелі у інших мовах, наприклад англ. *house* – нім. *Haus* – укр. будинок [48].

Якщо говорити про запозичення, то можна сказати, що найбільше на лексичний склад англійської мови вплинули прийняття християнства, яке познайомило англійську культуру з латинською цивілізацією, а також скандинавські на нормандські завоювання [2]. Якщо говорити про мови, то в наслідок вищенаведених історичних подій, найбільше запозичень англійська мова має з французької, латинської, а також скандинавських мов. Також, як у своїй праці вказує Т. О. Осипова, майже половину лексичного складу англійської мови займають слова латинського походження [40]. Досить велика частина англійської лексики, що має латинське походження, пов'язана з релігією, що показано і на прикладі цієї роботи. Це також зумовлено історичними чинниками. З італійської мови до англійської потрапили слова, що стосуються мистецтва, театру, музики і т.д. Це спостерігається і у цій роботі, адже всі найменування, походження яких було встановлено як італійське, мали мистецькознавчу тематику [83].

1.7 Джерела походження німецької мови

Згідно з німецьким професором Гаральдом Візе, німецька мова, як і англійська, має свою питому лексику, тобто слова, що зустрічалися ще в прагерманській мові, а також запозичені слова. [76] Більшість лексичного запасу німецької мови походить саме від германської гілки індоєвропейської мовної сім'ї. [72] Проте, німецька мова має також значну кількість слів, що були запозичені з інших мов, зокрема, з латинської, грецької, італійської, французької. Було встановлено, що п'ята частина усієї німецької лексики має французьке або

ж латинське походження, про що у своїй роботі пише німецький науковець Уве Порксен. [75] Слова латинського походження потрапили до німецької мови за часів Римської імперії, і таким чином, зазнали багатьох змін. Як наслідок, у сучасній німецькій мові, майже неможливо розпізнати ці слова як слова саме латинського походження, через зміни які вони зазнали, наприклад, нім. Käse, Pforte, Tafel. З латинської мови до німецької також були запозичені назви деяких рослин, релігії. З французької мови до німецької потрапили назви предметів побуту та одягу. У сфері культури та права велика кількість слів була запозичена з кельтських мов. З англійської ж мови до німецької потрапили слова наукової та технічної тематики. [32] Досить велика кількість слів була запозичена до німецької мови з італійської, а саме у галузі архітектури, фінансів та музики.

1.8 Зв'язок походження та семантики

Семантика тісно пов'язана з етимологією, адже часто, відстежуючи походження слова, ми можемо також побачити і як змінювалось, або навпаки, зберігалось його значення впродовж певного періоду часу. На думку О. Н. Трубачева, для розуміння нинішньої природи слова досить важливим є знати еволюцію його значення, чим і займається етимологія [51].

Варто також згадати, що така дослідниця, як Бхарата Патріка у своїй праці виокремлює так звану, історичну етимологію та семантичну етимологію. Історична етимологія займається вивченням походження слова, а також його ранньої історії, та надає інформацію, з якої мови розвинулось те чи інше слово. Семантична етимологія, в свою чергу, займається встановленням значення слова, та його походженням, та відстежує як розвивалось значення певно слова протягом деякого часу. Таким чином, можна сказати, що семантична етимологія охоплює більш широку область ніж історична. Більше того, так як у семантичній етимології задіяні значення слів, дослідження повинно проводитися на словах, що дійсно існували та використовувалися у мові впродовж певного часу, а не на гіпотетичних, відтворених [71].

1.9 Висновки до розділу 1

Підсумовуючи вище викладене, можна вивести такі висновки:

1. На сьогоднішній день при перекладі художніх текстів найпопулярнішим видом перекладу є адекватний переклад, прихильниками якого є більшість сучасних науковців, у тому числі А. В. Федоров.

2. Дослідники виокремлюють три основні типи лінгвістичного аналізу тексту: лінгвістичний коментар, лінгвостилістичний аналіз та цілісний багатоаспектний аналіз. Для правильного та точного перекладу перекладач повинен виконати завдання кожного з цих рівнів (див. п. 1.1).

3. Важливим чинником, на який потрібно звертати увагу при виконанні перекладу, є різниця культур. За Б. М. Тарасовим, міжкультурна комунікація є патологічним процесом, оскільки порушується звичайний мовний процес. Ефективнішому міжкультурному спілкуванню, за Н. В. Уфімцевою, сприяють аналогічні психічні асоціації та мовні конотації (див. п. 1.1).

4. При передачі більшості найменувань найчастіше використовуються такі трансформації: транскрипція, транслітерація, калькування, конкретизація, генералізація, модуляція, експлікація, компенсація, синонімічний та антонімічний переклад (див. п. 1.2).

5. Російський переклад книги «Код да Вінчі» Д. Брауна було розкритиковано через велику кількість лексичних, логічних та термінологічних неточностей, які часто призводили до викривлення змісту тексту оригіналу. Серед таких помилок можна виокремити неправильний переклад міжмовних омонімів, неточності викликані недостатнім розумінням слів та недостатніми екстралінгвістичними знаннями.

6. У мові існує таке явище як полісемія, тобто наявність у лексеми двох або більше значень. Потрібно вміти розрізняти полісемантичні слова від омонімів. Полісемантичні слова етимологічно та семантично пов'язані між собою, в той час як омоніми представлені однаковими знаками у певній мові лише за збігом обставин. (див. п. 1.4)

7. Слова мають денотативне та конотативне значення. Кожне слово має денотативне значення, проте не всі мають конотативне значення. (див. п. 1.4)

8. У мовах, зокрема в германських та слов'янських можна спостерігати такі процеси семантичного розвитку як погіршення, поліпшення значення, його звуження, розширення та зміщення. (див. п. 1.4)

9. Поняття етимології має, щонайменше три значення. Також, етимологію можна поділити на власне етимологію, народну етимологію та псевдоетимологію. (див. п. 1.4)

10. Англійська мова походить від давньоанглійської мови, проте має в своєму лексичному складі досить багато запозичень з інших мов, зокрема з французької, латинської, а також скандинавських мов. Це зумовлено численними історичними чинниками. (див. п. 1.4)

11. Німецька мова належить до германської гілки індоєвропейської сім'ї та більшість німецької лексики має саме германське походження. Найбільше запозичень у німецькій мові є з латинської, грецької, італійської, французької мов. (див. п. 1.4)

РОЗДІЛ 2

РЕЛІГІЙНІ, ІСТОРИЧНІ ТА МИСТЕЦЬКОЗНАВЧІ НАЙМЕНУВАННЯ, ПРИЙОМИ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЮ, РОСІЙСЬКОЮ ТА НІМЕЦЬКОЮ МОВАМИ, ЇХНЯ СЕМАНТИКА ТА ПОХОДЖЕННЯ

2.1 Релігійні поняття роману «Код да Вінчі»

На основі роману Д. Брауна «Код да Вінчі» було обрано 99 найменувань релігійної тематики, з яких більшість було перекладено прямим відповідником. Безеквівалентна лексика та перекладацькі трансформації були використані дещо рідше (див. таб. 1).

Більшість одиниць було перекладено прямими відповідниками, що зумовлено високою кількістю еквівалентів релігійних понять в українській, російській та німецькій мовах. Прикладами є англ. *iconography* – укр. *іконографія*, рос. *иконография*; англ. *worship* – укр. *поклоніння*, рос. *поклонение*; англ. *goddess* – укр. *богиня*, рос. *богиня*, нім. *Gottheiten*; англ. *crucifix* – укр. *розп'яття*, рос. *распятие*, нім. *Kreuz*; англ. *Catholic church* – укр. *Католицька церква*, рос. *Католическая церковь*; англ. *original sin* – укр. *первородний гріх*, рос. *первородный грех*, нім. *Erbsünde*; англ. *Purgatory* – укр. *чистилище*, рос. *чистилище*, нім. *Fegefeuer*; англ. *the Old Testament* – укр. *Старий Завіт*, рос. *Ветхий Завет*; англ. *clergy* – укр. *духовенство*, рос. *духовенство*, нім. *Klerus*; англ. *prophet* – укр. *пророк*, рос. *пророк*, нім. *Prophet*; англ. *halo* – укр. *німб*, рос. *нимб*, нім. *Heiligenschein*. Усі вище наведені приклади мають прямі, усталені відповідники в українській, російській та німецькій мовах, тому, на мою думку, це було доцільним перекласти їх саме таким способом. Найбільшу кількість еквівалентів має російський варіант перекладу – 81% найменувань, найменшу – німецька мова – 69%. Український варіант перекладу має 78% найменувань, що були перекладені за допомогою еквівалента.

Різниця у кількості одиниць, які були перекладені за допомогою калькування та наближеним перекладом, між українською та російською мовами

незначна. У німецькій мові ж, калькування було використане значно частіше, при перекладі 10% найменувань. Для порівняння, в українському варіанті дана трансформація була використана у 2% випадків, а у російському – у 1%. Прикладами калькування є англ. *the keeper of the church* – укр. *хоронителька церкви*, нім. *die Verweserin der Kirche*; англ. *the work of God* – рос. *Божье дело*, нім. *Werk Gottes* ('Божа справа'); англ. *the apple of knowledge*, нім. *Apfel der Erkenntnis* ('яблуко пізнання'), англ. *churchgoers*, нім. *Kirchgänger* ('прихожани'); англ. *Church of England*, нім. *die Kirche von England* ('Англіканська церква').

Прикладами наближеного перекладу є англ. *the apple of knowledge* – укр. *дерево пізнання*; англ. *hooded robe*, нім. *knöchellange Kutte* ('ряса з капюшоном'); англ. *corporal mortification*, нім. *Selbstkasteiung* ('умертвіння плоті'); англ. *conclave* ('конклав') у контексті було перекладено як рос. *момент*. На мою думку, переклад був виконаний саме таким чином через контекст, в якому дані одиниці були вжиті. Перекладач вирішив використати не прямий відповідник слова, а його наближений переклад, тому що в даному ним контексті саме цей прийом робив текст перекладу якнайбільш правильним. Якби перекладач використав прямий еквівалент, це могло б завадити створенню чіткого та зрозумілого для читачів перекладу, та у певній мірі, спотворило б текст у цілому.

Українською та німецькою мовами, переважна кількість одиниць була передана за допомогою перекладацьких трансформацій, на відміну від російської. Конкретизація була використана при перекладі 9 одиниць в українській мові, та 5 одиниць в німецькій, порівняно з 4 одиницями в російській мові. Прикладами є англ. *boss* – укр. *настоятель*; англ. *first year in office* – укр. *каденція*; англ. *benefactor* – укр. *покровитель церкви*; англ. *downfall* – рос. *грехопадение*. У цих випадках використовується конкретизація, тому що переклад за допомогою прямого відповідника є неможливим, оскільки це не відповідає нормам української мови. Наприклад, англ. *boss* – укр. *настоятель*. В українській мові не можна використати слово «бос» в релігійному контексті, адже для української мови це є запозичене слово, і воно має набагато вужче

значення ніж в англійській, де його було використано, говорячи про головного священика у церкві. Тому при перекладі довелося вдатися до конкретизації, щоб передати це слово саме у релігійному контексті. Прикладами конкретизації у німецькому варіанті тексту є англ. *cult* – ‘культ’, нім. *Fruchtbarkeitskulten* ‘культ родючості’, англ. *doctrine* ‘доктрина’, нім. *katholische Lehre* – ‘католицьке вчення’, англ. *prelature* – ‘прелатура’, нім. *Personalprälaten* – ‘персональна прелатура’. У першому випадку, перекладач вирішив уточнити про який саме культ говорить автор тексту, для того, щоб німецький читач зміг розуміти у повній мірі, що відбувається у тексті та про що йде мова. У другому випадку, в англійському варіанті тексту з контексту було зрозуміло, що мова йде само про католицькі доктрини. У німецькому перекладі, перекладач вирішив уточнити це, для кращого розуміння тексту.

Дві одиниці було перекладено з використанням генералізації в українській мові, в той час, як ця трансформація взагалі не була використана при перекладі релігійних понять російською та німецькою мовами. Прикладами є англ. *Pali Canon* – укр. *Буддистський канон* та англ. *The Discipline* – укр. *Бич*. Тут використана саме генералізація, адже *Pali Canon* – це є назва конкретної збірки релігійних буддистських текстів. Проте, так як для середньостатистичного українського читача це є предмет з іншої культури, у більшості випадків незнайомий, для того щоб уникнути нерозуміння з боку читача, авторка перекладу вирішила в загальному описати вказаний предмет. На мою думку, це було доречно, адже більшість читачів не зрозуміли б даний термін. Аналогічна ситуація і з найменуванням *The Discipline* – це назва невеликого батогу, що використовується представниками певних релігійних конфесій. Так, як для людей, що не є обізнаними у релігійній сфері це слово буде незрозумілим, перекладач генералізувала його, і при перекладі передала його як бич.

За допомогою експлікації в українській мові відтворено лише одну одиницю, в російській – 3. У німецькому перекладі вказана трансформація не була використана взагалі. Прикладами є англ. *numeralies* – укр. *наближений*;

англ. *cilice belt* – рос. *подв'язка с шипами*; англ. *Holy Grail* – рос. *чаша Грааля*. У мовах перекладу дані поняття або відсутні, або не мають усталеної назви, на відміну від англійської мови, тому перекладач вдався до описового перекладу щоб передати їх значення.

В українському перекладі не було використано опущення, навпаки, в російському перекладі три одиниці були опущені. Не переклалися такі поняття, як англ. *first year in office* – ‘перший рік на посаді’ та *purgatory* – ‘чистилище’. У німецькому переклад було опущено найбільше одиниць, а саме п’ять, наприклад, англ. *downfall* – ‘гріхопадіння’, *ritual* – ‘ритуал’, *iconography* – ‘іконографія’.

Синонімічною заміною було перекладено 3 одиниці в українському перекладі, 2 одиниці в російському перекладі та 5 одиниць у німецькому перекладі. Прикладами синонімічної заміни є англ. *church* – укр. *храм*; англ. *shrine* – рос. *усыпальниця*, англ. *Garden of Eden* (‘Едем’), нім. *Paradies* (‘рай’), англ. *Wicca* (‘Вікка’), нім. *Hexenkulten* (‘культ відьом’). На мою думку, перекладач використав синоніми замість прямих еквівалентів, для того, щоб показати певний відтінок значення, та зробити текст приємнішим для сприйняття. Візьмемо до прикладу англ. *Garden of Eden* – ‘Едем’ та його переклад німецькою мовою – *Paradies* – ‘рай’. Прямим еквівалентом у даному випадку був би нім. *Garten Eden*, що позначає місце, де проживали первісні люди до гріхопадіння, але досить часто вказаний термін використовується як синонім до слова *рай*. У контексті, де було вжито це слово, йдеться не про Едем, як місце де жили люди, а про Едем в значення райське місце, саме тому перекладач вирішив замінити цей вираз його синонімічним словом. Антонімічна заміна та компресія не були використані взагалі при перекладі релігійних понять.

Таблиця 1

Прийоми перекладу релігійних найменувань роману «Код да Вінчі»

Приєм перекладу / Мова	Українська	Російська	Німецька
1. Повна еквівалентність	78 (78,79%)	81 (81,82%)	68 (69%)
2. Переклад безеквівалентної лексики	6 (6,06%)	6 (6,06%)	15 (15%)
2.1. Калькування	2 (2,02%)	1 (1,01%)	10 (10%)
2.2. Наближений переклад	4 (4,04%)	5 (5,05%)	5 (5%)
3.Перекладацькі трансформації	15 (15,15%)	12 (12,12%)	15 (15%)
3.1. Конкретизація	9 (9,09%)	4 (4,04%)	5 (5%)
3.2. Генералізація	2 (2,02%)	0 (0%)	0 (0%)
3.3. Експлікація (описовий переклад)	1 (1,01%)	3 (3,03%)	0 (0%)
3.4. Опущення	0	3 (3,03%)	4 (5%)
3.5. Синонімічна заміна	3 (3,03%)	2 (2,02%)	5 (5%)
4. Французькі найменування, що не були перекладені взагалі	0 (0%)	0 (0%)	1 (1%)
Разом	99 (100%)	95 (100%)	95 (100%)

Незважаючи на те, що відсоток еквівалентності вищий в російській мові, український переклад був виконаний точніше. При українському перекладі не було допущено опущень, більший відсоток понять був перекладений за допомогою конкретизації, що допомагало українському читачеві краще зрозуміти текст. Завдяки описовому перекладу було відтворено меншу кількість слів української мови, що робить український переклад легшим для розуміння реципієнта. Німецький варіант перекладу має найнижчу кількість прямих відповідників, на відміну від українського та російського. Проте у німецькому перекладі значно частіше був використаний прийом калькування для

найменувань, які в українському та російському варіантах були передані за допомогою прямого відповідника, або ж синоніма. На мою думку, калькування було використане найчастіше саме у німецькому варіанті перекладу, тому що обидві мови використовують однакову знакову систему – латиницю. Це значно спрощує процес калькування, адже часто, частину слова можна залишити у такому вигляді, в якому вона була в оригінальному тексті.

За результатами дослідження наведеного у таблиці 1, можна зробити такий висновок, що в усіх трьох мовах, що досліджуються, найпоширенішим прийомом перекладу є повна еквівалентність. В російській мові відсоток еквівалентності дещо вищий, проте при виконанні українського та німецького перекладів було використано більше трансформацій. Найпоширенішою трансформацією застосованою в українському перекладі є конкретизація, в російському – наближений переклад, в німецькому – конкретизація, опущення та синонімічна заміна.

2.2 Історичні поняття роману «Код да Вінчі»

Шляхом суцільної вибірки було обрано 69 одиниці історичної тематики. З них більшість була перекладена завдяки прямим відповідникам у мові перекладу (див. таб. 2).

Велика кількість понять (близько 80% в українському перекладі та близько 70% в російському перекладі, та 60% у німецькому перекладі) була передана прямими еквівалентами. Прикладами такого перекладу є англ. *brotherhood* – укр. *братство*, рос. *братство*, нім. *Bruderschaft*; англ. *manuscript* – укр. *рукопис*, нім. *Manuskript*, англ. *empire* – укр. *імперія*, рос. *империя*, нім. *Reich*; англ. *nobility* – укр. *знать*, рос. *знать*; англ. *witch* – укр. *відьма*, рос. *відьма*, нім. *Hexe*; англ. *inquisition* – укр. *інквізиція*, рос. *инквизиция*; англ. *civilization* – укр. *цивілізація*, рос. *цивилизация*, нім. *Zivilisation*; англ. *Crusade* – укр. *Хрестовий похід*, рос. *Крестовый поход*, нім. *Kreuzzug*; англ. *the Renaissance* – укр. *Ренесанс*, рос. *Ренессанс*; англ. *emperor* – укр. *імператор*, рос. *император*, нім. *Kaiser*. Так як дані слова мають вже усталені відповідники в

українській, російській та німецькій мовах, найдоречнішим є передавати їх саме таким способом.

Калькування застосовувалося при відтворенні близько 7% понять українською мовою та близько 10% – російською. Найбільше ж понять було передано за допомогою калькування у німецькому перекладі, а саме 15%. Прикладами калькування є англ. *the Rose Line* – укр. *Лінія Троянди*, рос. *Линия Розы*, нім. *Rosenlinie*; англ. *the Hopi Native Americans* – укр. *американські індіанці племені хопі*, рос. *американские индейцы племени хопи*, нім. *die Hopi-Indianer Nordamerikas*; англ. *the Maasai warriors* – укр. *воїни маасаї*, рос. *воины масаи*, нім. *Massai-Krieger*; англ. *the Coptic Scrolls* – укр. *Коптські сувої*, рос. *Коптские свитки*, нім. *die koptischen Schriftrollen*; англ. *the Knights of the Round Table*, нім. *die Rittern der Tafelrunde* (‘рицарі круглого столу’). В усіх трьох мовах немає власних окремих слів для таких понять, як воїни маасаї чи індіанці племені хопі, адже це є культура інших країн. Саме тому такі найменування було кальковано.

Наближеним перекладом було передано лише дві одиниці у російському перекладі та чотири одиниці у німецькому перекладі, зокрема: англ. *Excalibur* – рос. *конь*; англ. *Grand Master* – рос. *возглавлял братство*. *Grand Master* – є назвою посади, Великий Майстер, або ж Великий Магістр – людина яка займає найвищу посаду у братстві. У даному випадку автор перекладу вирішив подати наближений переклад цього терміну. На мою думку, дані найменування було б доречніше перекласти за допомогою транскрибування та калькування, адже дані слова вже є загальновідомими в мовах перекладу. Прикладами наближеного перекладу в німецькому варіанті перекладу є англ. *nobility* (‘знать’) – нім. *weltlicher Fürsten* (‘світські князі’); англ. *of royal descent* (‘королівського походження’) – нім. *von königlichem Blut* (‘королівської крові’). Якщо взяти до уваги останній приклад – англ. *of royal descent*, тобто ‘королівського походження’. При німецькому перекладі – *von königlichem Blut*, автор перекладу використав дещо інше формулювання – ‘королівської крові’. Значення ці найменування мають однакові, проте при перекладі, з огляду на контекст, стилістику тексту, а також саму мову перекладу було доцільніше передати це

саме так, як це зробив автор німецького перекладу. При українському перекладі наближений переклад не був використаний.

За допомогою конкретизації відтворене одне поняття в українському перекладі: англ. *practice* – укр. *ритуал*. Також дана трансформація була використана чотири рази під час німецького перекладу. Можна навести наступні приклади: англ. *the Renaissance* (‘Ренесанс’) – нім. *Renaissancestil* (‘стиль Ренесансу’), англ. *papyrus* (‘папірус’) – нім. *Papyrusrolle* (‘сувій папірусу’). У німецькій мові використання конкретизації у цих випадках було зумовлене необхідністю уточнити, що мова йде саме про характерний художній стиль епохи Ренесансу, а не про епоху в цілому, в той час, як в англійському варіанті такої необхідності не виникло. Аналогічне пояснення можна застосувати і до другого прикладу. У російському перекладі конкретизація не була використана взагалі під час перекладу історичних найменувань.

Однакова кількість одиниць була перекладена за допомогою генералізації і в українському, і в російському перекладі – по 3 одиниці. Під час німецького перекладу вказана трансформація була використана два рази. Прикладами є англ. *Tjet ankhs* – укр. *староегипетські хрестики*, рос. *древнеегипетские крестики*, нім. *ägyptischen Schleifenkreuzen*; англ. *sistrum rattles* – укр. *брязкальця*, рос. *погремушки*; англ. *Excalibur* – укр. *меч*. Оскільки деякі з цих понять відсутні в усіх трьох мовах, так і в англійській, найкращим методом перекладу тут є генералізація, щоб передати загальне значення предмету, адже читачі не є ознайомлені з цими поняттями. Проте, на мою думку, в українському перекладі було б доречніше передати поняття англ. *Excalibur* за допомогою транслітерації – Екскалібур, адже це найменування вже є досить відомим для читачів в Україні.

Експлікація також була використана однаково в українському та російському перекладах. При німецькому перекладі дана трансформація не була використана взагалі. Прикладами експлікації можна назвати: англ. *keystone* – рос. *краеугольный камень*; англ. *priestesses* – рос. *женщины-священники*. Для англійського слова *priestesses* є російський, усталений відповідник – ‘жриці’.

Проте, у тексті перекладу автор вирішив не використовувати це слово, і передав дане найменування описово – як рос. *женщины-священники*. Можливо, авторка не в достатній мірі володіє релігійною лексикою і тому вдалася до такого описового перекладу.

При українському перекладі не було опущено жодних найменувань, в російському, так само як і в німецькому, було опущено по дві одиниці, зокрема англ. *history* – ‘історія’ та *Aramaic* – ‘арамейський’ в російському варіанті тексту, та англ. *history* – ‘історія’ та *Masonic brotherhood* – ‘Масонське братство’ в німецькому перекладі. В українському перекладі вони були збережені та передані за допомогою прямого перекладу, що, на мою думку, зробило український переклад більш влучним.

Синонімічною заміною здійснений переклад лише одного найменування російською мовою: англ. *historical record* (‘історичні записи’) – рос. *хроника*. В українській мові найменування було перекладене за допомогою прямого відповідника, що на мою думку, в контексті даного роману було більш правильним. В українському та німецькому перекладі дана трансформація не була використана взагалі.

Такі перекладацькі трансформації, як компресія та антонімічний переклад, при передачі історичних понять не були використані при перекладі українською, російською чи німецькою мовами.

Таблиця 2

Прийоми перекладу історичних найменувань роману «Код да Вінчі»

Приєм перекладу / Мова	Українська	Російська	Німецька
1. Повна еквівалентність	58 (84,06%)	51 (75%)	42(62,50%)
2. Переклад безеквівалентної лексики	5 (7,25%)	9 (13,24%)	14(21,88%)
2.1. Калькування	5 (7,25%)	7 (10,29%)	11 (15%)
2.2. Наближений переклад	0 (0%)	2 (2,94%)	5 (6%)
3. Перекладацькі трансформації	6 (8,7%)	8 (11,76%)	10 (15%)
3.1. Конкретизація	1 (1,45%)	0 (0%)	4 (6%)
3.2. Генералізація	3 (4,35%)	3 (4,41%)	2 (3%)
3.3. Експлікація (описовий переклад)	2 (2,9%)	2 (2,94%)	0 (0%)
3.4. Опущення	0 (0%)	2 (2,94%)	2 (3%)
3.5. Синонімічна заміна	0 (0%)	1 (1,47%)	0 (3%)
Разом	69 (100%)	67 (100%)	67 (100%)

Згідно з вище наведеною таблицею можна сказати, що при перекладі історичних найменувань найвищий відсоток еквівалентності є в українському перекладі, найнижчий – в німецькому. В російському варіанті часто використовувались такі трансформації як калькування та генералізація. В українському перекладі ці трансформації також застосовувались найчастіше, проте кількість найменувань, перекладена таким способом є дещо меншою. У німецькому перекладі найчастіше використовувалась конкретизація, а також калькування.

2.3 Мистецькознавчі поняття роману «Код да Вінчі»

У процесі роботи над романом Д. Брауна «Код да Вінчі» найбільша кількість одиниць була обрана саме з мистецькознавчої тематики – 178 найменування, з яких за допомогою прямого відповідника було перекладено близько 70% в українському тексті, близько 63% у російському та близько 60% у німецькому. Безеквівалентна лексика та використання перекладацьких трансформацій складають набагато менший відсоток (див. таб. 3).

Велика кількість одиниць була перекладена прямими відповідниками. Варто зазначити, що в українській мові кількість еквівалентів є найбільшою. При українському перекладі за допомогою прямого відповідника передано 70% усіх одиниць, в російській – близько 63%. Найменше ж еквівалентів має німецький варіант перекладу – 59%. Прикладами такого перекладу є англ. *architect* – укр. *архітектор*, рос. *архитектор*; англ. *egyptologist* – укр. *єгиптолог*, рос. *египтолог*; англ. *frescoes* – укр. *фрески*, рос. *фрески*; англ. *easel* – укр. *палітра*, рос. *палітра*, нім. *Staffeleien*; англ. *underdrawing* – укр. *ескіз*; англ. *Pantheon* – укр. *Пантеон*, рос. *Пантеон*; англ. *violin* – укр. *скрипка*, рос. *скрипка*, нім. *Violine*; англ. *landscapes* – укр. *пейзаж*, рос. *пейзаж*, нім. *Landschaft*; англ. *Winged Victory* – укр. *Ніка*, рос. *Ника*, нім. *Nike von Samothrake*.

Українською мовою більше понять було відтворено завдяки прямим відповідникам (див. табл. 2.3), отже, кількість найменувань, які були передані як безеквівалентна лексика, в українському перекладі є меншою, ніж у російському та німецькому, що зумовлено більшим відсотком еквівалентності в українській мові порівняно з російською або німецькою.

За допомогою калькування в українській мові перекладена велика кількість одиниць – близько 15%, в російській – близько 12%, в німецькій ж це число є найменшим – 10%. Більшість з таких понять є власними назвами, наприклад: англ. *Tuileries Garden* – укр. *Сад Тюїльрі*, рос. *Сад Тюильри*, нім. *Tuileriengärten*; англ. *Pompidou Center* – укр. *Центр Помпиду*, рос. *Центр Помпиду*, нім. *Centre Pompidou*; англ. *the church of Notre Dame* – укр. *собор Номр Дам*, рос. *собор Номр Дам*, нім. *der Kathedrale von Nôtre-Dame*; англ. *Solomon's*

Temple – укр. *Храм Соломона*, рос. *храм царя Соломона*, нім. *Tempel Salomon*; англ. *Rosslyn Chapel* – укр. *каплиця Рослін*, рос. *часовня Рослин*. Оскільки дані найменування є власними назвами, перекладач не має права змінювати дані найменування, в тому випадку, якщо в мові перекладу немає відповідника, і тому найкращим способом передати їх є калькування.

Наближений переклад для передачі англійських мистецькознавчих понять українською мовою не був використаний взагалі. При перекладі російською мовою цей спосіб перекладу був виявлений п'ять разів. При німецькому перекладі дана трансформація була використана вдвічі частіше – при передачі десяти одиниць. Прикладами є англ. *defensive architecture* – рос. *крепостная архитектура* ('оборонна архітектура'); англ. *astrophysics* ('астрофізика') – рос. *астрономические экскурсии*; англ. *chanting* ('оспівування') – рос. *заклинание*; англ. *philosophy* ('філософія') – нім. *Weltanschauung* ('світогляд'); англ. *alchemic* ('алхімічний') – нім. *alchemistischen Wissens* ('алхімічні знання'). В українській мові такі одиниці були перекладені за допомогою конкретизації або прямого перекладу. У російському і німецькому варіантах перекладу, автор, з огляду на контекст, вирішив передати вказані найменування саме таким способом.

Більший відсоток слів при українському перекладі, порівняно з російським, було передано за допомогою конкретизації. В українській мові приблизно 7%, в російській – близько 4%. Проте найбільше дана трансформація була використана в німецькому перекладу – при перекладі 8% найменувань. Прикладами є англ. *piece of art* укр. *експонат* – рос. *экспонат*; англ. *main entrance* – укр. *фронтон*, рос. *фронтон*; англ. *drawings* – укр. *графіка*, рос. *графика*; англ. *picture* – укр. *репродукція*; англ. *tomb* – укр. *саркофаг*, англ. *classical CD* – укр. *симфонія*; англ. *ring* – нім. *Bischofsring*; англ. *nave* ('неф') – нім. *Mittelschiff* ('центральний неф'); англ. *sonata* ('соната') – нім. *Mozartsonaten* ('сонати Моцарта'). Якщо взяти до уваги останній приклад, в ньому автор німецького варіанту перекладу уточнив, про які саме сонати йде мова у тексті – сонати Моцарта. В оригінальному тексті мова йдеться лише про класичні сонати. В

російській мові деякі з цих термінів були перекладені також за допомогою конкретизації, іноді – за допомогою описового перекладу.

Генералізація була використана значною мірою у російському перекладі. Кількість одиниць у російському перекладі які були передані за допомогою цієї трансформації є 10 одиниць, в німецькому – 7, в українському перекладі лише 3. Прикладами є такі найменування: англ. *parchment* ('пергамент') – рос. *рисунок* ('малюнок'); англ. *tapestry* ('гобелен') – рос. *ковер* ('килим'); англ. *knocker* ('дверний молоточок') – укр. *молоточок*, рос. *молоток*; англ. *underdrawing* ('ескіз') – укр. *полотно*; англ. *reflectography* ('рефлектографія' – рос. *инфракрасное излучение* ('інфрачервоне випромінювання'); англ. *framework* ('рамки') – рос. *полоска* ('смужка'); англ. *legend* ('легенда') – рос. *рассказ* ('розповідь'); англ. *Parthenon* ('Парфенон') – нім. *griechischen Tempel* ('грецький замок'); англ. *cryptographer* ('криптограф') – нім. *Dechiffrierabteilung* ('відділ розшифрування'); англ. *masterpiece* ('шедевр') – нім. *Gemäld* ('живопис'). Більшість найменувань, які перекладені за допомогою генералізації при російському перекладі, були перекладені прямими відповідниками при українському перекладі.

Компресія була використана при перекладі 2 одиниць як в українській, так і в російській мовах. Прикладами є англ. *etymological eye* ('етимологічне око') – укр. *етимолог*, рос. *этимолог* та англ. *cubist movement* ('рух кубізму') – укр. *кубізм*, рос. *кубизм*. В німецькому перекладі така трансформація не була використана взагалі. На мою думку, було доцільним використати цю трансформацію саме в даному контексті, адже це зробило переклад легшим для сприйняття реципієнта. У англійській мові частіше модно почути такі вирази, як «етимологічне око» ніж в українські чи російській мовах, адже англійська є набагато більш метафоричною мовою. В українському ж варіанті, більш прийнятним у такому випадку є сказати простіше, «етимолог».

За допомогою описового перекладу значно більше одиниць було перекладено при перекладі російською порівняно з українською мовою. У німецькому перекладі така трансформація була використана лише один раз.

Прикладами є англ. *ribbed ceiling* (‘ребриста стеля’) – рос. *потолочные ребра*, англ. *panel* (‘панель’) – рос. *доска из тополя*; англ. *brownstone* (‘пісковик’) – рос. *кирпичный дом*; англ. *rose window* (‘вікно у вигляді троянди’) – рос. *окно в виде розы*; англ. *egyptologist* (‘єгиптолог’) – нім. *Kollegen aus dem Fachbereich Ägyptologie* (‘колеги з відділу єгиптології’). Останній приклад якнайкраще ілюструє використання описового прийому під час перекладу. У англійському варіанті тексту автор вжив термін англ. *egyptologist* – ‘єгиптолог’. Під час перекладу, перекладач описав дану одиницю як нім. *Kollegen aus dem Fachbereich Ägyptologie* – ‘Колеги з відділу єгиптології’. Також, тут частково була використана і конкретизація, адже в оригінальному варіанті мова не йдеться саме про колегу, в той час як у тексті перекладу ми ця інформація є наявною.

Опущень не було допущено в українському перекладі на відміну від російського, де не переклали 4 одиниці, та німецького, де перекладач опустив 5 одиниць. Одиницями, які були опущені при перекладі є, англ. *Avenue Gabriel* – ‘Авеню Габріель’, *meditation* – ‘медитація’, *St. James's Palace* – ‘палац Святого Джеймса’ в російському перекладі, та англ. *ideogram* – ‘ідеограма’, *Washington Monument* – ‘монумент Вашингтону’, *etymological eye* – ‘етимологічне око’, *picture* – ‘картина’, *medallion* – ‘медальйон’ в німецькому варіанті перекладу. В українському перекладі всі ці найменування були передані за допомогою калькування або прямого перекладу. Деякі з цих опущень, такі як англ. *Avenue Gabriel* або ж *St. James's Palace* не несли дуже важливої інформації в тексті та можуть бути малознайомими для читачів з інших країн, тому, щоб уникнути нерозуміння, перекладачі вирішили опустити такі найменування.

Синонімічна заміна була використана у чотирьох випадках перекладу в українській мові, у двох випадках при німецькому перекладі, та лише один раз – в російській. Прикладами такої заміни є англ. *necklace* – рос. *кольє*; англ. *retreat* – укр. *фортеця*; англ. *cobblestone* – укр. *гравій*; англ. *art book* – укр. *альбом*, рос. *альбом*; англ. *retreat* (‘сховок’) – нім. *Anwesen* (‘масток’). У російській мові такі поняття були передані за допомогою генералізації та прямого перекладу. Антонімічна заміна не була використана при перекладі на всі три мови.

Досить цікавим є також те, що деякі найменування не були перекладені взагалі, навіть у тексті оригіналу, а були використані французькою мовою. Так як аналізується художній твір, важливе значення має те, де відбуваються події у ньому. У нашому випадку, події відбуваються у Франції, тому автор вирішив не перекладати певні французькі власні назви, а залишити їх в оригіналі для збереження колориту та атмосфери. Варто також зазначити, що такі власні назви не були перекладені і при перекладі на німецьку мову. Так як усі три мови – англійська, французька та німецька, використовують латинський алфавіт, перекладач вирішив, що буде доречно залишити такі найменування в їхній оригінальній формі, знову ж таки, для передачі колориту місцевості. Прикладами таких власних назв є фр. *Musée d'Orsay* – ‘Музей д’Орсе’, *Musée du Jeu de Paume* – ‘музей Же де Пом’, *Arc de Triomphe* – ‘Тріумфальна арка’, *Place du Carrousel* – ‘площа Карусель’, *Boulevard Malesherbes* – ‘Бульвар Малешербес’, *Bois de Boulogne* – ‘Булонський Ліс’, *Château Villette* – ‘Шато-де-Вілліе’. Також у німецькому варіанті перекладу присутні певні власні назви, які перекладач вирішив залишити в оригінальній формі, а саме на англійській мові, наприклад, англ. *St. James's Palace* – ‘Палац Святого Якова’, *Westminster* – ‘Вестмінстер’, *St. James's Park* – ‘Сент-Джеймський парк’, *King's College* – ‘Королівський коледж’, *British Royal Historian Society* – ‘Британське королівське історичне товариство’. В українському та російському перекладі такі одиниці були передані за допомогою калькування, адже ці дві мови використовують інший алфавіт – кирилицю, тому було б недоречно залишати ці найменування у їхній оригінальній формі. Не усі читачі можуть зрозуміти інший алфавіт, тому, я вважаю, перекладачі українського та російського варіантів перекладу використали у цьому випадку доцільну трансформацію – калькування.

Таблиця 3

Прийоми перекладу мистецькознавчих найменувань

Приєм перекладу / Мова	Українська	Російська	Німецька
1. Повна еквівалентність	125 (70,22%)	114 (65,14%)	100 (59%)
2. Переклад безеквівалентної лексики	26 (14,61%)	27 (15,43%)	28 (16%)
2.1. Калькування	26 (14,61%)	22 (12,57%)	18 (10%)
2.2. Наближений переклад	0	5 (2,86%)	10 (5%)
3. Перекладацькі трансформації	27 (15,17%)	34 (19,43%)	34 (20%)
3.1. Конкретизація	14 (7,87%)	8 (4,57%)	14 (8%)
3.2. Генералізація	3 (1,69%)	10 (5,71%)	7 (4%)
3.3. Компресія	2 (1,12%)	2 (1,14%)	0 (0%)
3.4. Експлікація (описовий переклад)	4 (2,25%)	9 (5,14%)	1 (1%)
3.5. Опушення	0	4 (2,29%)	5 (3%)
3.6. Синонімічна заміна	4 (2,25%)	1 (0,57%)	2 (1%)
4. Французькі найменування, що не були перекладені взагалі	0	0	16 (9%)
Разом	178 (100%)	174 (100%)	173 (100%)

При перекладі мистецькознавчих найменувань кількість еквівалентів знову ж таки, є найвищою в українському перекладі, найнижчою – в німецькому варіанті перекладу. Серед найпоширеніших трансформацій можна виділити такі як калькування та конкретизація в українському перекладі, та калькування та генералізація в російському, та генералізація в німецькому перекладі.

2.4 Семантика релігійних, історичних та мистецькознавчих понять роману «Код да Вінчі»

Полісемантичні та моносемантичні слова існують в кожній мові, зокрема і в обраних для цього дослідження – англійській, українській, російській та німецькій. Проте кількість таких слів варіюється залежно від мови. В англійській та німецьких мовах, наприклад, кількість таких слів є значно більшою ніж в українській чи російській. Однак, так як у цій роботі досліджується специфічна лексика, а саме мистецькознавча, релігійна та історична, кількість моносемантичних слів буде значно вищою (див. табл. 4).

Таблиця 4

Моносемантичні та полісемантичні одиниці в англійській, російській та українській та німецькій мовах

	Англійська мова	Українська мова	Російська мова	Німецька мова
Моносемантичні одиниці	190 (55%)	230 (67%)	233 (69%)	250 (75%)
Полісемантичні одиниці	155 (45%)	115 (33%)	103 (31%)	78 (25%)
Всього	345 (100%)	345 (100%)	336 (100%)	328 (100%)

Згідно з наведеною вище таблицею можна сказати що англійська мова має найбільшу кількість полісемантичних одиниць – 45%. В українській та російській мовах цей відсоток є значно нижчим – 33% та 31% відповідно. Найнижчий відсоток полісемантичних одиниць має німецька мова. У даній роботі розглядається саме переклад німецькою мовою. Досить часто найменування з англійської на німецьку були перекладені шляхом комбінування двох основ, наприклад, англ. *Sonata* ('соната') нім. *Mozartsonaten* ('сонати Моцарта'). Природньо, що таке новостворене слово матиме лише одне значення,

доцільне у контексті книги, що досліджується. Загалом, англійська мова має дуже велику кількість багатозначних слів через односкладовий характер англійських слів та переважання кореневих слів, проте, так як у цій роботі розглядаються саме мистецькознавчі, релігійні та історичні найменування, серед цих одиниць великий відсоток займають власні назви, а також специфічні для цих галузей терміни, які зазвичай мають лише одне значення.

Прикладами моносемантичних одиниць є англ. *cilice belt* – ‘волосяниця’ – довга сорочка, що є частиною чернечого одягу; англ. *the Crown of Thorns* – ‘Терновий вінець’ – вінок з колючками, який, за релігійними творами, був одягнутий на голову Ісуса; англ. *Tuileries Garden* – ‘Сад Тюїльрі’ – парк у центрі Парижу [93]; укр. *Католицька церква* – найбільша християнська церква; укр. *Хрестовий похід* – військова експедиція християн у середньовіччі; укр. *статуя* – об’ємна скульптура [79]; рос. *усыпальница* – ‘усипальня’ – родинний склеп, форма поховання; рос. *богиня Исида* – ‘богиня Ісида’ – одна з головних богинь у єгипетській міфології; рос. *мемориал Вашингтона* – ‘меморіал Вашингтона’ – обеліск, зведений у Сполучених Штатах Америки на честь першого президента – Джорджа Вашингтона [81]; нім. *Ausstellungsstücke* – ‘експонат’ – річ, показана на виставці чи у музеї; нім. *römisch-katholische Kirche* – ‘римо-католицька церква’ – одна з найбільших християнських церков; нім. *Priesterinnen* – ‘жриця’ – жінка, яка виконує різноманітні релігійні обряди, жертвоприношення. [92] Проте були визначені також і полісемантичні слова, зокрема англ. *pagan* – ‘язичник’ [93], яке має три значення, а саме: 1) людина, яка дотримується політеїстичної релігії (наприклад у Стародавньому Римі), 2) нерелігійна людина, для якої головними в житті є задоволення і матеріальні речі; 3) відьми, друїди, поклонники богинь та інші язичники [93]. В українській мові можна навести такий приклад як укр. *хроніка*, [79] який має 4 значення: 1) запис подій у певній хронологічній послідовності; 2) літературний твір, який включає в себе суспільно-політичну, сімейну та іншу історію; 3) невелика інформація про події сучасності; 4) документальний фільм про події сьогодення. В російській мові можна назвати таке найменування, як рос. ‘*пейзаж*’, що має 3 значення: 1)

вигляд якоїсь місцевості у загальному, картина природи; ландшафт; 2) жанр і витвір образотворчого мистецтва, де зображуються краєвиди, пейзажі; 3) опис природи в літературному творі [79]. З німецької мови можна обрати такий приклад, як нім. *‘Großmeister’* – ‘гросмейстер’, що має чотири значення: 1) настоятель лицарського ордену; 2) у масонстві, голова великої ложі; 3) найвище звання, присвоєне в шахах; 4) особа чоловічої статі, яка працює у певній галузі, та досягає у ній успіху, є експертом [92].

Таблиця 5

**Полісемія релігійних, історичних та мистецтвознавчих найменувань
роману «Код да Вінчі» англійською мовою**

	Релігійні найменування	Історичні найменування	Мистецькознавчі найменування
Моносемантичні одиниці	50 (50 %)	32 (46%)	109 (61%)
Полісемантичні одиниці	49 (50%)	37 (54%)	69 (39%)
Всього	99 (100%)	69 (100%)	178 (100%)

Розглядаючи вище наведену таблицю можна сказати, що найбільше полісемантичних слів вміщують в себе історичні найменування – 54%, найменше – мистецькознавчі – 39%. Це зумовлено тим, що до мистецькознавчих найменувань відноситься багато власних назв, а саме назв архітектурних пам’яток, пам’яток мистецтва, які мають лише одне значення, наприклад англ. *The church of Notre Dame* – ‘собор Паризької Богоматері’, *St. James's Park* – ‘Сент-Джеймський парк’, *the Priory of Sion* – ‘Пріорат Сіону’, *Tuileries Gardens* – ‘сад Тюїльрі’, *Museum of Modern Art* – ‘Музей сучасного мистецтва’, *Winged Victory* – ‘Ніка Самофракійська’, *Herod's temple* – ‘храм Ірода’, *Buckingham Palace* – ‘Букінгемський палац’, *Rosslyn Chapel* – ‘каплиця Росліна’, *British Royal Historian Society* – ‘Британське королівське історичне товариство’ [93]. Їхні

відповідники в українській та російській мовах також мають лише одне значення.

Релігійні найменування мають однакову кількість як моносемантичних, так і полісемантичних слів. Використовуючи тлумачний словник англійської мови «Merriam-Webster dictionary» можна навести такі приклади полісемантичних слів, як англ. *parchment* – ‘пергамент’, *altar* – ‘вівтар’, *inquisition* – ‘інквізиція’, *palette*, – ‘палітра’, *baron*, – ‘барон’, *Romans* – ‘римляни’, *king* – ‘король’ [93], що мають 3, 3, 5, 4, 7, 4, 7 значень відповідно. Прикладами моносемантичних слів є англ. *caducei wand* – ‘палиця Кадуцей’, *Tarot cards* – ‘карти Таро’, *esplanade* – ‘еспланада’, *piece of art* ‘витвір мистецтва’, *obelisk* – ‘обеліск’, *easel* – ‘мольберт’. [93] Словом з найбільшою кількістю значень є англ. *gallery* – ‘галерея’, що має 16 значень: 1) накрита набережна; 2) коридор; 3) відкритий балкон; 4) відкритий майданчик в приміщенні або на кормі корабля; 5) відкритий майданчик на довгому і вузькому проході, у квартирі або коридорі; 6) підземний прохід у печерній або військовій системі видобування, також: робочий дрейф або рівень в гірничій справі; 7) підземний перехід, зроблений мурахою, або іншою комахою, або прохід, зроблений комахою в дереві (наприклад, жуком); 8) кімната або будівля, присвячена виставці творів мистецтва; 9) установа чи компанія, що виставляє або займається творами мистецтва; 10) колекція; 11) конструкція, що виступає з однієї або декількох внутрішніх стін (як аудиторія або церква) для розміщення людей; 12) частина театральної аудиторії, що сидить у верхній галереї; 13) громадськість; 14) глядачі на спортивних змаганнях (наприклад, теніс або гольф-матч); 15) невеликий орнаментальний бар'єр або перила (як уздовж краю столу або полиці); 16) студія фотографа» [93].

На основі цих даних був визначений індекс полісемії мистецькознавчих, історичних та релігійних найменувань в англійській мові за співвідношенням кількості лексико-семантичних варіантів до кількості лексичних одиниць [44]. Він становить 2,3, що свідчить про велику кількість слів з двома і більше значеннями.

Таблиця 6

**Полісемія релігійних, історичних та мистецтвознавчих найменувань
роману "Код да Вінчі" у перекладі українською мовою**

	Релігійні найменування	Історичні найменування	Мистецькознавчі найменування
Моносемантичні одиниці	60 (61%)	43 (62%)	128 (72%)
Полісемантичні одиниці	39 (39%)	26 (38%)	50 (28%)
Разом	99 (100%)	69 (100%)	178 (100%)

Згідно з таблицею 6, найбільше полісемантичних одиниць мають релігійні найменування – 39%, майже такий самий відсоток мають і історичні – 3%, найменший – мистецькознавчі – 28%, так само як і в англійській мові. Це зумовлено вище сказаними власними назвами а також специфічними словами, характерними саме для цієї сфери. Наприклад, укр. *Коптські Сувої, паломник, мольберт, сенешалі, волосяниця, Святий Грааль, Обітниця Утримання* [79] мають лише одне значення, в той час як такі слова як укр. *палітра, секта, рицар, абат, ковчег, ангел, братство* [79] мають 4, 2, 3, 2, 3, 3, 2 значення відповідно. Словом з найбільшою кількістю значень є укр. *щит*, [79] що має 10 значень, а саме «1.ручний предмет старовинного військового озброєння переважно у вигляді заокругленої чи прямокутної дошки (з дерева, металу, шкіри і т. ін.) для захисту тіла воїна від ударів холодною зброєю, 2. Предмет, опуклість на чому-небудь, що формою нагадують цю зброю, 3. Про те, що є опорою, оплотом, прикриттям, захистом від чогось (нападу ворога, неприємних дій, почуттів і т. ін.), 4. Пристрій з металевого листа, збитих дощок і т. ін. для захисту від когось, чогось або для відгородження, затримки чогось, 5. Пристрій у вигляді пересувного сталевго кріплення, що запобігає обвалові слабких порід під час спорудження тунелів, 6.Затвор для закривання отворів у гідротехнічних

спорудах (греблях, шлюзах, трубопроводах і т. ін.), 7. Дошка, стенд, закріплені переважно вертикально, на яких поміщається щось для показу, огляду тощо, 8. Піднята вгору дошка в кінці поля, на якій закріплений залізний обруч із сіткою (кошиком) для гри в баскетбол, 9. Найдавніша частина суші, в межах якої давні складчасті кристалічні породи виступають на поверхню землі або містяться під незначною товщею осадових порід, 10. Твердий покрив у деяких тварин для захисту м'якої тканини» [79]. В українській та російській мовах вказане слово має лише 5 значень, тобто вдвічі менше.

Для визначення кількості лексико-семантичних варіантів був використаний академічний тлумачний словник української мови. Індекс полісемії зазначених вище найменувань є 1,6, що свідчить про нижчий рівень полісемії, порівняно з англійською мовою.

Таблиця 7

Полісемія релігійних, історичних та мистецтвознавчих найменувань роману "Код да Вінчі" у перекладі російською мовою

	Релігійні найменування	Історичні найменування	Мистецькознавчі найменування
Моносемантичні одиниці	62 (65%)	43 (65%)	134 (77%)
Полісемантичні одиниці	33 (35%)	24 (35%)	0 (23%)
Разом	94 (100%)	67 (100%)	174 (100%)

Представлені у таблиці 7 дані дозволили зробити висновок, що найбільший відсоток полісемантичних одиниць мають релігійні та історичні найменування – 35%. Мистецькознавчі – 23%, відсоток є нижчим, як і в українській та англійській мовах. Як приклади моносемантичних одиниць можна навести такі: рос. *маркиз* – ‘маркіз’, *Ку-Клукс-Клан* – ‘Ку-Клус-Клан’, *Папский престол* – ‘Папський престол’, *дом Господня* – ‘Божий дім’, *Римская католическая церковь* – ‘Римо-католицька церква’, *первородный грех* – ‘первородний гріх’, *церковь*

Сен-Сюльпис – ‘церква Сен-Сюльпіс’, *Новый Завет* – ‘Новий Заповіт’, *Крестовый поход* – ‘Хрестовий похід’, *рыцари Круглого стола* – ‘лицарі Круглого Столу’ [81] До полісемантичних одиниць відносяться наступні: рос. *братство* – ‘братство’, *цивилизация* – ‘цивілізація’, *полотно* – ‘полотно’, *Ренессанс* – ‘Ренесанс’, *хроника* – ‘хроніка’, *рыцарь* – ‘лицар’, *графика* – ‘графіка’ [81] що мають 2, 2, 5, 3, 4, 3, 2 значення відповідно. Словом з найбільшою кількістю лексико-семантичних варіантів є слово рос. *отец* – ‘батько’, [81] що має 8 значень, а саме: «1. Чоловік по відношенню до своїх дітей, 2. Самиця по відношенню до свого потомства (частіше про племінних тварин), 3. Про попереднє покоління, про предків, 4. Про того, хто піклується про когось, хто знаходиться в його підпорядкуванні, в залежності від нього; покровитель, благодійник, 5. Про осіб, що стоять на чолі чогось, керівники чогось, 6. Про родоначальника, основоположника чогось, 7. Звернення до літнього чоловіка або до чоловіка як до батька своїх дітей, 8. Зазвичай приєднується до імені або звання служителів культу, ченців, а також при зверненні до них» [81].

Для визначення значень слів використовувався тлумачний словник російської мови «Большой толковый словарь». Індекс полісемії складає 1,5, тобто свідчить про низький рівень полісемії порівняно з англійською мовою, та має незначну різницю з українською мовою.

Таблиця 8

**Полісемія релігійних, історичних та мистецтвознавчих найменувань
роману «Код да Вінчі» німецькою мовою**

	Релігійні найменування	Історичні найменування	Мистецькознавчі найменування
Моносемантичні одиниці	68 (69%)	47 (67%)	139 (83%)
Полісемантичні одиниці	28 (31%)	21(33%)	31 (17%)
Всього	96 (100%)	68 (100%)	171(100%)

Якщо звернути увагу на таблицю 8, можна сказати, що найбільший відсоток полісемантичних одиниць складають історичні найменування – 33%. Релігійні найменування, порівняно з історичними мають незначну різницю у 2%, та складають 31%. Найменшу кількість полісемантичних одиниць мають мистецькознавчі найменування. Це зумовлено, знову ж таки, високою кількістю власних назв, а також способом, яким ці одиниці було перекладено на німецьку мову – шляхом поєднання двох основ. Серед моносемантичних одиниць у німецькому варіанті перекладу можна виділити такі нім. *Kettenpanzern* – ‘кольчуга’, *Reich* – ‘імперія’, *Dornenkrone* – ‘Терновий вінок’, *Selbstgeißelung* – ‘самобичування’, *Gemäld* – ‘живопис’. До полісемантичних одиниць було віднесено такі найменування, як нім. *Stilleben* – ‘натюрморт’, *Halsband* – ‘кольє’, *Artefakte* – ‘артефакт’, *Tempel* – ‘храм’, *Kreuz* – ‘розп’яття’, що мають по 2, 3, 4, 2 та 10 значень відповідно [92]. Також, було встановлено, що слово з найбільшою кількістю значень в німецькому варіанті перекладу є слово нім. *Galerie* – ‘галерея’, що має 11 значень: «1. Коридор у вигляді доріжки на фасаді романської або готичної церкви з вікнами, аркадами тощо, 2. Коридор, що з’єднує кілька кімнат або велику, витягнуту кімнату в замках, що використовуються для урочистостей або для вивішування або демонстрації творів мистецтва, 3. Скорочена форма слова «Картинна галерея» (нім. *Gemäldegalerie*), 4. Емпора (в залі, церковній кімнаті), 5. Східний килим, 6. Тунелеподібна споруда на схилі гори з великими отворами з боку долини, 7. Прикритий хід у кладці укріплення з бійницями, 8. Частина корабля, 9. Велика кількість подібних речей, людей, 10. Підземний світ, злочинність, 11. Вкритий склом прохід з магазинами» [92].

Для визначення значень слів німецької вибірки, був використаний німецькомовний словник «Duden». Індекс полісемії вибраних термінів складає 1,4 та є найнижчим серед досліджуваних мов. Це вказує на те, що мистецькознавчі, релігійні та історичні терміни в німецькому варіанті перекладу мають невелику кількість багатозначних слів. Кількість значень лексеми може

бути зумовлено типом походження, оскільки успадкована лексика з більшим ступенем вірогідності може набути більшої кількості значень, ніж перейняті запозичення з мови-джерела

2.5 Походження мистецькознавчих, релігійних та історичних найменувань англійською та німецькою мовами

Таблиця 9

Загальна характеристика мистецькознавчих, релігійних та історичних найменувань англійською мовою

	Англійська мова
1. Питома лексика	178 (50%)
1.1 Успадкована	34 (9%)
1.2 Власний тип	143 (41%)
2. Запозичення	134 (37%)
2.1 Давньогрецька	40 (11%)
2.2 Латинська	69 (20%)
2.3 Датська	4 (1%)
2.4 Італійська	5 (1%)
2.5 Французька	12 (3%)
2.6 Іврит	4 (1%)
3. Прямі неадаптовані запозичення з французької	12 (3%)
4. Залишковий тип	18 (5%)
Всього	345 (100%)

Досить велика кількість найменувань, а саме 40% відноситься до власного типу походження у межах питомої лексики, тобто поняття, які утворилися у самій мові шляхом поєднання кількох елементів. Також до цього типу

походження відносяться майже усі власні назви, присутні в тексті. який досліджується. Це зумовлено тим, що аналізується художній текст, а також специфічна тематика, мистецькознавча, релігійна та історична. Як приклад найменувань власного типу походження можна навести наступні – англ. *the Museum of Modern Art* – ‘Музей сучасного мистецтва’, *cubist movement* – ‘рух кубізму’, *Catholic Church* – ‘Католицька церква’, *Holy Grail* – ‘Святий Грааль’, *the First World War* – ‘Перша світова війна’.

Проаналізувавши англійські найменування за допомогою «Комплексного етимологічного словника англійської мови Кляйна» було встановлено, що, після власного типу походження, найбільше слів є латинського та грецького походження – 20% та 11% відповідно. Як приклад слів латинського походження можна навести такі: англ. *allusion* – ‘алюзія’, *prayer* – ‘молитва’, *Bible* – ‘Біблія’, *empire* – ‘імперія’, *manuscript* – ‘рукопис’. Більшість слів латинського походження потрапили в англійську мову шляхом запозичення з французької мови, наприклад, такі як англ. *emperor* – ‘імператор’, *Roman* – ‘римлянин’, *ritual* – ‘ритуал’, *clergy* – ‘духовенство’, *doctrine* – ‘доктрина’ [100].

Грецьке походження було визначено у таких слів, як, наприклад, англ. *apostle* – ‘апостол’, *allegory* – ‘алегорія’, *philosophy* – ‘філософія’, *cleric* – ‘монах’, *Heretic* – ‘єретик’. Більшість слів грецького походження були запозичені в англійську мову з латинської або ж з французької мов. Наприклад, слово англ. *astronomer* – ‘астроном’, яке має грецьке походження, було запозичене з грецької мови у латинську, звідти до французької, і після цього запозичене саме з французької мови в англійську. Проте є й винятки, як, наприклад, слово англ. *grotto* – ‘грот’. Вказане слово також має грецьке походження. [100] Воно було запозичене до латинської мови, звідти, в свою чергу, до італійської. Таким чином, у англійській мові дане слово з’явилося шляхом запозичення саме з італійської мови.

5% найменувань мають індоєвропейське походження. Як приклади, можна навести наступні слова англ. *picture* – ‘картина’, *relic* – ‘реліквія’, *church* – ‘церква’, *count* – ‘граф’, *pagan* – ‘язичник’ [100]. Слова такого типу походження

були реконструйовані з індоєвропейської мови, проте до англійської прийшли шляхом запозичення з інших мов, найчастіше з французької. Візьмемо до прикладу слово англ. *poet* – ‘поет’. Дане слово було реконструйоване з індоєвропейського кореня *q^wei-, що мало значення «робити, виготовляти», проте до англійської мови вказане слово потрапило шляхом запозичення з давньофранцузької мови до середньоанглійської у вигляді фр. *poëte* [100].

Майже однаковий відсоток найменувань є давньоанглійського та французького походження, а саме – 4% та 3% відповідно. Як приклади слів давньоанглійського походження можна навести наступні: англ. *Oxford* – ‘Оксфорд’, *worship* – ‘поклоніння’, *goddess* – ‘богиня’, *Father* – ‘Отець’, *knight* – ‘лицар’. Словами французького походження є такі: англ. *Excalibur* – ‘Екскалібур’, *cassock* – ‘ряса’, *marquis* – ‘маркіз’, *baron* – ‘барон’, *Merovingians* – ‘Меровінги’. Найменший відсоток слів є датського, італійського походження та івриту – лише 1% найменувань має таке походження. Датське походження мають такі слова, як англ. *masterpiece* – ‘шедевр’, *still lifes* – ‘натюрморт’, *landscapes* – ‘пейзаж’. До слів з італійським походженням належать наступні, англ. *violin* – ‘скрипка’, *medallion* – ‘медальйон’, *frescoe* – ‘фреска’, *gallery* – ‘галерея’, *balustrade* – ‘балюстрада’. З івриту походять такі найменування, як англ. *Jerusalem* – ‘Єрусалим’, *Eve* – ‘Єва’, *messiah* – ‘месія’, *Torah* – ‘Тора’ [100].

У англійській вибірці найменувань присутні також 5% слів, походження яких або не встановлено на даний момент, або не було вказано в словнику, наприклад, англ. *Cryptex* – ‘криптекс’, *numeraries* – ‘наближені’, *Atbash* – ‘Атбаш’. Також, слід відзначити, що 3% англійської вибірки складають слова французькою мовою. Це слова, які як в мові оригіналі – англійській, так і в німецькому варіанті перекладу взагалі не були перекладені і були використані автором саме французькою мовою, адже події у творі відбуваються у Франції. Для надання французького колориту, та збереження атмосфери, автор вирішив не перекладати такі власні назви на англійську мову. Так як англійська, німецька та французька мови використовують латиницю, автор німецького перекладу також вирішив не перекладати такі власні назви, та залишити їх французькою.

Як приклад таких французьких понять можна навести такі, фр. *Musée d'Orsay* – ‘Музей д’Орсе’, *Musée du Jeu de Paume* – ‘Музей Же де Пом’, *the Arc de Triomphe* – ‘Тріумфальна арка’, *Place du Carrousel* – ‘площа Карусель’, *Bois de Boulogne* – ‘Булонський Ліс’. Якщо говорити про походження таких слів, то вони відносяться до власного типу походження, адже це власні назви.

Таблиця 10

Походження мистецькознавчих, історичних та релігійних найменувань в англійській мові

	Мистецькознавчі	Релігійні	Історичні
1. Питома лексика	87 (53%)	53 (53%)	37 (54%)
1.1 Успадкована	15 (9%)	12 (12%)	7 (9%)
1.2 Власний тип	72 (44%)	41 (41%)	30 (45%)
2. Запозичення	63 (37%)	42 (41%)	29 (43%)
2.1 Давньогрецька	26 (16%)	9 (9%)	5 (7%)
2.2 Латинська	24 (15%)	28 (28%)	17 (26%)
2.3 Датська	3 (1%)	1 (1%)	0 (0%)
2.4 Італійська	5 (2,5%)	0 (0%)	0 (0%)
2.5 Французька	4 (2%)	1 (1%)	7 (10%)
2.6 Іврит	1 (0,5%)	3 (2%)	0 (0%)
3. Прямі неадаптовані запозичення з французької	8 (4%)	3 (2%)	1 (1%)
4. Залишковий тип	11 (6 %)	5 (4%)	2 (2%)
Всього	169 (100%)	103 (100%)	69 (100%)

Якщо брати до уваги лише мистецькознавчі найменування, то розглянувши таблицю, можна сказати, що більшість слів має власний тип походження – 44%, адже мистецькознавчі найменування включають в себе

досить багато власних назв, а також понять, які складаються з кількох слів, походження яких не можна визначити. Серед решти найменувань, найбільше слів займають поняття давньогрецького походження, а саме 16%. 15% слів складають найменування латинського походження. Різниця у кількості найменувань грецького та латинського походження є досить незначною – вона становить лише 1%. Індоевропейське походження мають 8% мистецькознавчих найменувань. Слова італійського та французького походження складають майже однаковий відсоток найменувань, а саме 2,5% та 2% відповідно. Серед мистецькознавчих понять, найменшу кількість займають слова давньоанглійського, датського походження, а також івриту – 1%, 1% та 0,5% відповідно. Також 6% найменувань становлять слова, походження яких не було встановлено.

Розглядаючи релігійні найменування, можна сказати, що серед всіх трьох категорій, саме релігійні найменування мають найменшу кількість слів власного походження – 41%, що є на 3% менше за мистецькознавчі найменування, та на 4% менше за історичні найменування. Значну кількість найменувань також займають слова латинського походження – 28%, що є найбільшим відсотком серед всіх трьох категорій. Слова давньогрецького походження складають 9%, що досить відрізняється від мистецькознавчих найменувань, де такі слова складають 16%. Індоевропейське та давньоанглійське походження мають однакову кількість слів – 6%. Слова, які мають походження з івриту складають 2% релігійних найменувань. У вибірці релігійних найменувань також присутній незначний відсоток слів датського та французького походження – по 1% відповідно. Слів ж італійського походження серед релігійних найменувань не було виявлено взагалі. 4% слів складають слова, походження яких не вдалося виявити.

Історичні найменування мають найбільший відсоток слів власного походження, а саме 45%, що становить майже половину обраних слів. 26% історичних найменувань мають латинське походження. Різниця слів латинського походження у релігійних та історичних найменуваннях є незначною – всього 2%.

Проте кількість історичних та мистецькознавчих найменувань латинського походження досить відрізняється. Різниця становить 11%. Слова французького походження складають 10%, що значно відрізняється від мистецькознавчих та релігійних найменувань, де такі слова складали лише 2% та 1% відповідно. 8% слів мають давньоанглійське походження, знову ж таки, це найбільший відсоток слів такого походження серед одиниць, які досліджуються. Давньогрецькі слова складають 7% найменувань, що, навпаки, є найменшим відсотком серед релігійних, історичних та мистецькознавчих найменувань. Лише 1% серед історичних найменувань має індоєвропейське походження, порівняно з 8% мистецькознавчих найменувань, та 6% – релігійних. Слів датського та французького походження серед історичних найменувань виявлено не було. 2% найменувань складають слова, походження яких не встановлено.

На рівень полісемії впливає походження слів. В англійській мові, серед 34 обраних слів давньоанглійського або індоєвропейського походження, 28 слів мають два або більше значення, що становить 82%. Слова власного типу походження, що також відносяться до питомої лексики, у більшості випадку мають лише одне значення, так як до цього типу походження відноситься багато власних назв, які, природно, можуть мати лише одне значення. Серед 143 слів власного типу походження, лише 11 є полісемантичними, що складає, лише 7% усіх слів власного типу походження. Моносемантичними ж є 132 слова, тобто переважна більшість – 93%.

Якщо говорити про запозичену лексику, більшість понять у англійській вибірці мали кілька значень. Серед обраних 154 найменувань, що були запозичені до англійської мови, 108 слів є полісемантичними, тобто 70% слів. Моносемантичними є 46 слів, що складає 30% вибірки.

Таблиця 11

**Загальна характеристика мистецькознавчих, релігійних та історичних
найменувань німецькою мовою**

	Німецька мова
1. Питома лексика	206 (61%)
1.1 Успадкована	37 (10%)
1.2 Власний тип	166 (51%)
2. Запозичення	74 (24%)
2.1 Давньогрецька	25 (8%)
2.2 Латинська	36 (11%)
2.3 Нідерландська	2 (1%)
2.4 Італійська	6 (2%)
2.5 Французька	2 (1%)
2.6 Іврит	3 (1%)
3. Прямі неадаптовані запозичення з французької	14 (4%)
4. Залишковий тип	36 (11%)
Всього	334 (100%)

Розглянувши вищенаведену таблицю, можна сказати, що половину мистецькознавчих, історичних та релігійних найменувань німецькою мовою займають слова власного типу походження. Порівнявши німецькі найменування з англійськими, можна зробити висновок, що у німецькій вибірці на 10% більше слів власного типу походження, ніж в англійській. Прикладами таких слів є нім. *Obelisk des Ramses* – ‘обеліск Рамзеса’, *Bischofsring* – ‘перстень єпископа’, *Werk Gottes* – ‘Божа Справа’, *Kirche Saint-Sulpice* – ‘церква Сен-Сюльпіс’, *Templerorden* – ‘орден Тамплієрів’ [100]. Слів такого типу походження є значно більше у німецькому варіанті через досить поширений спосіб будування слів у німецькій мові – шляхом складання двох основ. Багато слів, походження яких було встановлено в англійському варіанті тексту, у німецькому ж варіанті

відносяться до власного типу походження, адже при перекладі перекладач з'єднав кілька слів, таким чином унеможливлючи визначення походження. Наприклад, англ. *Renaissance* – ‘Ренесанс’. Походження цього найменування було визначене як латинське у англійському варіанті тексту. На німецьку мову це слово було перекладене наступним чином – нім. *Renaissancestil*, тобто комбінуючи два слова – нім. *Renaissance* – ‘Ренесанс’, та нім. *Stil* – ‘стиль’, таким чином утворюючи вираз «стиль Ренесансу». Так як у німецькому варіанті перекладу, дане слово складається з кількох основ, воно належить до власного типу перекладу.

Проаналізувавши решту найменувань за допомогою словника німецької мови «Duden», було встановлено, що, після власного типу походження, найбільше мистецькознавчих, історичних та релігійних найменувань мають латинське походження, а саме 11%. До слів латинського походження відносяться наступні: нім. *Ketzer* – ‘єретик’, *Arche* – ‘Ковчег’, *Kloster* – ‘монастир’, *Zitate* – ‘цитата’, *Porträt* – ‘портрет’. Слова такого походження потрапляли до німецької мови, у більшості випадків, шляхом запозичення з середньовісньонімецької мови, як, наприклад, слово нім. *Kreuz* – ‘розп’яття’. Проте, деякі слова латинського походження були запозичені до німецької з італійської мови, наприклад найменування нім. *Grotte* – ‘грот’, або ж з французької мови, як, наприклад, нім. *Porträt* – ‘портрет’. Кількість найменувань латинського походження німецькою мовою значно відрізняється від англійської. У англійській вибірці таких найменувань 20%, в той час як у німецькій – лише 11%.

Грецьке походження було виявлено у 8% найменувань. Прикладами є нім. *Metapher* – ‘метафора’, *Jamben* – ‘ямб’, *Klerus* – ‘духовенство’, *Chronik* – ‘хроніка’, *Graf* – ‘граф’. Більшість найменувань такого походження з’явилися у німецькій мові шляхом запозичення з латинської, як наприклад, нім. *Mitra* – ‘митра’, *Klerus* – ‘духовенство’, *Allegorie* – ‘алегорія’, або ж з середньовісньонімецької мови, наприклад, нім. *Kirche* – ‘церква’, *Bischof* – ‘єпископ’, *Engel* – ‘ангел’. Порівняно з англійською мовою, де слова грецького

походження становлять 11%, німецькою мовою кількість таких слів є на 3% меншою [100].

Давньоверхньонімецьке походження мають 6% найменувань, які досліджуються. Як приклад можна навести наступні слова: нім. *Gewölbe* – ‘склепіння’, *Schwert* – ‘меч’, *Geißel* – ‘бич’, *Gebet* – ‘молитва’, *König* – ‘король’. Давньоверхньонімецька мова є найдавнішою формою сучасної німецької мови, яка є засвідчена у письмовому вигляді, тобто, усі слова цього типу походження не є запозиченими з інших мов, а є корінними німецькими словами.

До слів, що мають середньоверхньонімецьке походження відносяться 4% усіх найменувань, що досліджуються, наприклад, нім. *Krieger* – ‘воїн’, *Gönner* – ‘покровитель’, *Fegefeuer* – ‘чистилище’, *Christentum* – ‘Християнство’, *Erbsünde* – ‘первородний гріх’. Середньоверхньонімецька мова розвинулась з давньоверхньонімецької, тому, природно, слова такого походження також є корінними німецькими словами, не запозиченими.

Незначний відсоток найменувань мають італійське, нідерландське, французьке походження, або ж з івриту – 2%, 1%, 1%, 1% відповідно. Італійське походження мають такі найменування, як нім. *Stuck* – ‘орнамент’, *Violine* – ‘скрипка’, *Kompass* – ‘компас’. Найменування нім. *Fresken* – ‘фрески’, *Seneschalle* – ‘сенешаль’ є французького походження. З нідерландської мови запозичені наступні лексеми: нім. *Stilleben* – ‘натюрморт’, *Ritter* – ‘лицар’. Походять з івриту такі найменування, як нім. *Thora* – ‘Тора’, *Eva* – ‘Єва’, *Messias* – ‘месія’. Різниця у кількості слів італійського, нідерландського, французького походження, та з івриту є незначною, та складає 1-2% [100].

Серед німецьких найменувань 4% займають слова, залишені в тексті перекладу французькою мовою, для збереження атмосфери та французького колориту. Також, 11% складають слова, походження яких не вдалося визначити. До таких відносяться, наприклад, нім. *Numerarier* – ‘наближені’, *Missionar* – ‘місіонер’, *Apostel* – ‘апостол’, *Kryptex* – ‘криптекс’, *Weltanschauung* – ‘світогляд’.

Таблиця 12

**Походження мистецькознавчих, історичних та релігійних найменувань
німецькою мовою**

	Мистецькознавчі	Релігійні	Історичні
1. Питома лексика	94 (59%)	59 (62%)	46 (69%)
1.1 Успадкована	11 (7%)	10 (12%)	12 (19%)
1.2 Власний тип	83 (52%)	49 (50%)	34 (50%)
2. Запозичення	35 (22%)	28 (28%)	10 (14%)
2.1 Давньогрецька	12 (7%)	9 (9%)	4 (6%)
2.2 Латинська	16 (11%)	15 (15%)	5 (7%)
2.3 Нідерландська	1 (0,5%)	0 (0%)	1 (1%)
2.4 Італійська	5 (3%)	1 (1%)	0 (0%)
2.5 Французька	1 (0,5%)	1 (1%)	0 (0%)
2.6 Іврит	0 (0%)	3 (3%)	0 (0%)
3. Прямі неадаптовані запозичення французької з	11 (7%)	1 (1%)	2 (3%)
4. Залишковий тип	18 (12%)	9 (9%)	9 (14%)
Всього	158 (100%)	98 (100%)	67 (100%)

Розглядаючи мистецькознавчі найменування, можна сказати, що більше половини таких найменувань мають власний тип походження, а саме 52%, що на 8% більше ніж у англійській мові. Це зумовлено способом, яким перекладач передавав певні найменування, а саме поєднанням двох основ. Найбільша кількість слів, серед мистецькознавчих найменувань, має латинське походження, а саме 11%. Це відрізняється від мистецькознавчих найменувань у англійській мові, де переважають слова грецького походження. Слова ж грецького походження складають 7% найменувань, які досліджуються, у німецькій мові. У англійській мові цей відсоток є більш ніж вдвічі більший – 16%. 6% найменувань займають слова давньоверхньонімецького походження, тобто корінні німецькі

слова. Середньовісхньонімецьке походження ж має лише 1% мистецькознавчих найменувань. 3% слів мають італійське походження, що має незначну різницю з англійською мовою – 0,5%. По 0,5% складають слова нідерландського та французького походження. Слів, які походять з івриту серед мистецькознавчих найменувань не було виявлено. 7% слів даної категорії складають французькі слова, не перекладені ні в англійському ні в німецькому варіанті тексту, в той час мистецькознавчі найменування англійською мовою мають лише 4% таких слів. Також, було виявлено 12% слів, у яких не вдалося знайти походження.

Якщо говорити про релігійні найменування, рівно половина слів цієї категорії, знову ж таки, відноситься до слів, власного типу походження – 50%. Порівнюючи релігійні слова німецької мови з англійською, можна побачити, що у англійській мові слова власного типу походження складають 41%, тобто на 9% менше. 15% релігійних найменувань складають слова латинського походження, що на 13% менше ніж у англійській мові. Грецьке походження мають 9% найменувань, що не відрізняється від англійської мови. Слова німецького походження, а саме давньовісхньонімецького та середньовісхньонімецького походження складають 7% та 5% відповідно. Було встановлено, що 3% релігійних найменувань німецькою мовою походять з івриту, що на 1% більше ніж англійською мовою. Незначна кількість найменувань, що досліджуються мають французьке та італійське походження – по 1%. Релігійних найменувань, що походять з нідерландської мови не було встановлено взагалі. Лише 1% релігійних найменувань складають слова французькою мовою. Також, походження 9% слів не вдалося встановити.

Досліджуючи історичні найменування німецькою мовою, можна сказати, що, подібно до релігійних найменувань, половину історичних найменувань складають слова власного типу походження – 50%, що на 5% більше ніж в англійській мові. 13% історичних найменувань займають слова середньовісхньонімецького походження, що є найвищим відсотком серед усіх категорій німецькою мовою. Давньовісхньонімецьке походження має у два рази менше найменувань – 7%. Слова латинського походження складають 7% усіх

історичних найменувань, що значно відрізняється від англійської мови. У вибірці англійською мовою, історичні найменування латинського походження займають 26%, тобто на 19% більше. 6% історичних найменувань складають слова грецького походження, що всього на 1% менше ніж у англійській мові. Лише 1% історичних найменувань має нідерландське походження. Слів які б походили з італійської, французької мов, або ж з івриту, серед історичних найменувань німецькою мовою не було виявлено взагалі. 3% слів займають французькі, неперекладені найменування. Також, у 14% історичних найменувань не вдалося встановити походження.

Серед 33 найменувань німецької мови, що мають давньоверхньонімецьке або середньовісньонімецьке походження, 17 одиниць мають кілька значень, тобто 51%. Відповідно, слова з лише одним походженням серед питомої лексики німецької мови складають 49%, а саме 16 понять. Серед обраних 163 слів власного типу походження, лише 8 мають два або більше значення, що становить лише 4%. Решту 96% займають моносемантичні слова. Це зумовлено специфікою обраної лексики, а також великою кількістю власних назв серед обраних найменувань.

Серед німецької вибірки було обрано 114 слів, що були запозичені до німецької мови. 61 слово, тобто 53% цих слів, складають однозначні слова. 47% одиниць є багатозначними.

2.6 Висновки до розділу 2

На основі проведеного дослідження можна зробити ряд висновків:

1. У результат проведеного аналізу з'ясовано, що прийоми перекладу при перекладі мистецькознавчих, релігійних та історичних понять були використані лексичні та лексико-семантичні трансформації, а саме транскрипція, калькування, конкретизація, генералізація, модуляція, експлікація, описовий переклад, синонімічна заміна, опущення, наближений переклад, компресія. Антонімічна заміна, при перекладі вище названих термінів не була вжита (див. п. 2.1).

2. Всього було вибрано 345 одиниць зазначеної тематики, з яких за допомогою прямого відповідника українською мовою було перекладено 261 поняття, російською мовою – 246 понять, німецькою – 208. Це дає нам підставу говорити про вищий рівень еквівалентності перекладу української мови у порівнянні з російськомовним та німецькомовними перекладами.

3. При перекладі релігійних найменувань на українську мову найчастіше було застосовано такі трансформації як конкретизація (9 найменувань) та наближений переклад (4 найменування). Найрідше використовувались експлікація (1 найменування), та жодного разу не було використано прийом опущення. У російському перекладі найпопулярнішими трансформаціями є наближений переклад (5 найменувань), та конкретизація (4 найменування). Найменше було використано калькування (1 найменування) та не було застосовано генералізацію. У німецькому варіанті перекладу найчастіше використовувалося калькування (10 найменувань), та жодного разу не були використані такі прийоми як описовий переклад та генералізація.

4. При перекладі історичних найменувань на українську мову найпоширенішими трансформаціями є калькування (5 найменувань) та генералізація (3 найменування). Прийом конкретизації було використано лише один раз, а такі трансформації як опущення, синонімічна заміна та наближений переклад не було застосовано жодного разу. У російському варіанті перекладу найпоширенішими трансформаціями є калькування (7 найменувань) та генералізація (3 найменування). Найрідше було використано синонімічний переклад (1 найменування). При перекладі на німецьку мову перекладач найчастіше використовував, як і при перекладі релігійних найменувань, калькування (11 найменувань), найрідше – генералізацію та опущення (по 2 найменування). У німецькому перекладі жодного разу не було використано описовий переклад та синонімічну заміну.

5. При перекладі мистецькознавчих найменувань на українську мову найпоширенішими трансформаціями є калькування (26 найменувань) та конкретизація (14 найменувань), найрідше ж було використано компресію

(2 найменування). При передачі цих найменувань на російську мову найчастіше було використано калькування (22 найменування) та генералізацію (10 найменувань), найменше – компресію (2 найменування) та синонімічний переклад (1 найменування). У німецькому перекладі найчастіше було використано, знову ж таки, калькування (18 найменувань), та конкретизацію (14 найменувань). Найрідше використовувався описовий переклад (1 найменування) та синонімічна заміна (2 найменування). Компресія при німецькому перекладі не була використана взагалі.

6. При українському перекладі найчастіше було вжито конкретизацію (24 одиниці), що зробило український переклад більш точним та зрозумілим для реципієнта. Найрідше було використано компресію (2 одиниці). Прийом опущення не був використаний взагалі (див. п. 2.1, 2.2, 2.3).

7. При російському перекладі найчастіше використовується описовий переклад (14 одиниць), що було зумовлено недостатньою кількістю екстралінгвістичних знань перекладача. Часто також було вжито прийоми генералізації (13 одиниць) та опущення (9 одиниць). Найрідше, як і в українському перекладі, застосовувався прийом компресії (2 одиниці).

8. У німецькому варіанті перекладу найчастіше використовувалось калькування (39 найменувань). Оскільки англійська та німецька мови використовують одну знакову систему, це призводить до значно легшого використання калькування, ніж, наприклад, у англо-українському чи російському перекладі. Також цей прийом перекладу найчастіше був використаний при передачі власних назв.

9. При перекладі з англійської на німецьку були обрані певні найменування, що як в англійському тексті, так і в німецькому були залишені французькою мовою, в більшості випадків – власні назви. Оскільки і німецька, й англійська мови використовують латиницю, автор як і оригінального твору, так і автор перекладу, вирішили зберегти такі назви в оригіналі для надання колориту та атмосфери книзі.

10. Було досліджено семантику мистецькознавчих, релігійних та історичних понять англійською, українською, російською та німецькою мовами. Найбільшу кількість полісемантичних одиниць має англійська мова – 45%. Проте більшість обраних лексем є однозначними, що зумовлено специфікою сфери діяльності де вони вживаються. В українській та російській мовах цей відсоток становить 33 та 31% відповідно. Найменший відсоток полісемантичних одиниць має німецька мова – 25%. Це зумовлено тим, що при перекладі автор часто використовував такий словотвірний засіб, як з'єднання двох основ, який є досить поширеним у німецькій мові, таким чином утворюючи слова, що мають лише одне значення. Можна зробити висновок що полісемія найбільше розвинута в англійській мові (див. п. 2.4).

11. Найбільше полісемантичних одиниць було виявлено в історичних найменуваннях – 54%, найменше – в мистецькознавчих – 39%, що зумовлено наявністю великої кількості художніх творів, які мають лише одне значення. Релігійні найменування мають однакову кількість як моносемантичних так і полісемантичних одиниць (див. п. 2.4).

12. Було встановлено індекс полісемії в англійській мові, що становить 2, 3. Це свідчить про високий рівень полісемії. Словом з найбільшою кількістю значень є англ. *'gallery'*, що має 16 значень (див. п. 2.4).

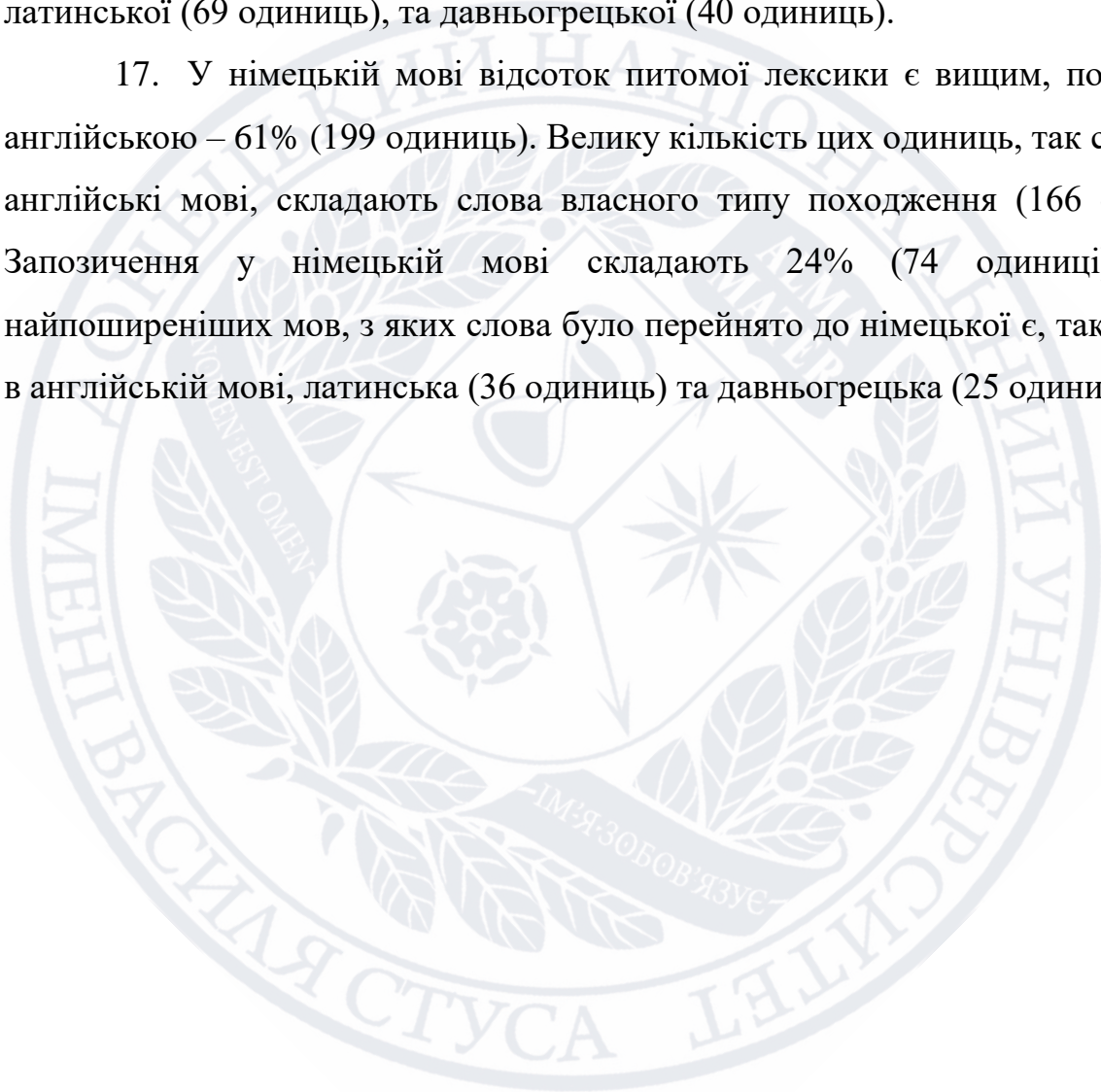
13. Індекс полісемії в українській мові складає 1, 6, що свідчить про набагато менше число слів з двома і більше значеннями в українській мові. Словом з найбільшою кількістю значень в українській мові є укр. *щит*, що має 10 значень (див. п. 2.4).

14. В російській мові індекс полісемії – 1, 5, що показує досить низький рівень полісемії. Словом з найбільшою кількістю лексико-семантичних варіантів є, як і в українській мові слово рос. *щит*, що має 10 значень (див. п. 2.4).

15. В німецькій мові індекс полісемії становить 1,4, що є найнижчим серед мов, що досліджуються. Словом, що має найбільшу кількість лексико-семантичних варіантів є нім. *Gallerie*, що має 11 значень.

16. Було встановлено походження мистецькознавчих, релігійних та історичних найменувань англійською та німецькою мовами. В англійській мові 50% слів становить питома лексика (177 одиниць), а 37% – запозичена. Велику частину питомої лексики займають слова власного типу походження, тобто утворені в мові шляхом поєднання двох існуючих вже слів (143 одиниці). Серед запозичених слів, найбільше одиниць, як було встановлено, було запозичено з латинської (69 одиниць), та давньогрецької (40 одиниць).

17. У німецькій мові відсоток питомої лексики є вищим, порівняно з англійською – 61% (199 одиниць). Велику кількість цих одиниць, так само як і в англійській мові, складають слова власного типу походження (166 одиниць). Запозичення у німецькій мові складають 24% (74 одиниці). Серед найпоширеніших мов, з яких слова було перейнято до німецької є, так само як і в англійській мові, латинська (36 одиниць) та давньогрецька (25 одиниць).

ВИСНОВКИ

1. При перекладі художніх текстів найчастіше використовується адекватний переклад, прихильниками якого є більшість сучасних науковців, адже він має на меті передачу змісту оригінального тексту з якомога меншою кількістю змін, проте з збереженням усіх норм мови перекладу.

2. У роботі наведені три основні типи лінгвістичного аналізу тексту: лінгвістичний коментар, лінгвостилістичний аналіз та цілісний багатоаспектний аналіз (див. п. 1.1); розглянуті помилки, які допустив перекладач при перекладі тексту російською мовою. Серед найпоширеніших можна виокремити такі: неправильний переклад міжмовних омонімів, неточності, викликані недостатнім розумінням слів та недостатніми екстралінгвістичними знаннями.

3. Найменування найчастіше перекладаються за допомогою прямого еквіваленту в мові перекладу. За необхідністю використовуються перекладацькі трансформації, такі, як транскрипція, транслітерація, калькування, конкретизація, генералізація, модуляція, експлікація, компенсація, синонімічний та антонімічний переклад.

4. Полісемія – це наявність у лексеми двох або більше значень. У мовах, присутні такі процеси семантичного розвитку як погіршення, поліпшення значення, його звуження, розширення та зміщення.

5. Етимологія включає в себе щонайменше три значення, а також поділяється на власне етимологію, псевдоетимологію і народну етимологію.

6. Найпопулярнішими мовами з яких були запозичені слова до англійської та німецької мов є латинська, французька та давньогрецька мови.

7. При перекладі релігійних найменувань українською мовою найчастіше застосовувалась така трансформація як конкретизація, російською – наближений переклад, німецькою – калькування. При передачі історичних найменувань як на українську так і на російську та німецьку мови найбільше використовували таку трансформацію як калькування. При перекладі мистецькознавчих найменувань на українську, російську та німецьку мови найпопулярнішою трансформацією є також калькування.

8. Шляхом вибірки було відібрано 357 найменувань мистецькознавчої, релігійної та історичної тематики, з яких українською мовою за допомогою прямого еквіваленту було перекладено 261 поняття, російською – 246.

9. В українському перекладі було помічено тенденцію до використання таких трансформацій як конкретизація, описовий переклад та калькування (див. п. 2.1, 2.2, 2.3).

10. У російському перекладі перевага надавалась генералізації, конкретизації, опущенню (див. п. 2.1, 2.2, 2.3). Можна зробити висновок, що український переклад виконано точніше та з меншою кількістю помилок.

11. У німецькому варіанті перекладу найчастіше використовувалися такі трансформації, як калькування, конкретизація та опущення.

12. При перекладі з англійської на німецьку були обрані певні найменування, що як в англійському тексті, так і в німецькому були залишені французькою мовою, в більшості випадків – власні назви. Так як і німецька і англійська мови використовують одну знакову систему, автор як і оригінального твору, так і автор перекладу вирішили зберегти такі назви в оригіналі, для надання колориту та атмосфери книзі.

13. Англійська мова має найбільшу кількість полісемантичних одиниць – 45%. В українській, російській та німецькій мовах це число є значно меншим – 33, 31, 25% відповідно. Було встановлено індекс полісемії обраних мов. Він становить в англійській мові – 2,3, в українській – 1, 6, в російській – 1,5, у німецькій – 1,4 що ще раз дає нам змогу сказати, що мовою з найбільшою кількістю полісемантичних слів є англійська (див. п. 2.4).

14. Порівнюючи походження англійських та німецьких найменувань, можна сказати, що у німецькій мові наявна більша кількість питомої лексики, а саме 61%. В англійській мові це число складає 50%. Значну кількість питомої лексики в обох мовах, що досліджуються займає лексика власного типу походження, тобто утворена в мову шляхом поєднання кількох слів. Відсоток запозичених слів у німецькій мові складає 24%, а в англійській мові – 37%.

Найбільше слів, як і у англійській мові, так і у німецькій, було запозичено з латинської та давньогрецької мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абабілова Н. М., Білокамінська В. Л. Особливості перекладу термінів українською мовою / Н.М. Абабілова, В.Л. Білокамінська // Київ : «Молодий вчений». – № 2 (17), 2015. С. 126 – 128.
2. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка / И. В. Арнольд. – 2-е изд., перераб. – М.: ФЛИНТА : Наука, 2012. 376 с.
3. Ангерчік Євгенія Дмитрівна. Відтворення розмовно-побутового мовлення в українсько-англійському художньому перекладі.- Дисертація канд. філол. наук: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - Київ, 2014. 200 с.
4. Башук Н. П. Переклад безеквівалентної лексики у публіцистичних текстах / Н. П. Башук // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. – Ніжин: Ніжинський Національний університет ім. М. Гоголя, 2016. С. 11 – 15.
5. Бессараб О. В. Творчість Дена Брауна в контексті американської "масової" літератури 80 - 90-х рр. ХХ століття : автореф. дис. канд. філол. наук : / О. В. Бессараб; Тавр. нац. ун-т ім. В.І. Вернадського. – Сімферополь, 2014. 20 с.
6. Введенская Л.А. Этимология: [Учебное пособие] / Л.А. Введенская, Н.П. Колесников. – СПб.: Питер, 2004. 221 с.
7. Верещагин Е. М. В поисках новых путей развития лингвострановедения: концепция речеповеденческих тактик / Е. М. Верещагин, В.Г. Костомаров – М.: Гос. инт. рус. яз. им. А. С. Пушкина, 1999. 84 с.
8. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. – Москва : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.
9. Галинова, Н. В. Русская этимология : [учеб.-метод. пособие; М-во образования и науки рос. Федерации, урал. федер. ун-т. — Екатеринбург : изд-во Урал. ун-та, 2015. 110 с.
10. Герви О. Ю. Виды лексической полисемии в структуре дискурса: На материале английского языка : автореф. дис. канд. філол. наук : / О. Ю. Герви. – Москва, 2001. 243 с.

11. Горбунова А. М. Особенности языка и стиля Дэна Брауна в аспекте перевода: на материале романов "Ангелы и демоны" и "Код да Винчи" : автореф. дис. канд. филол. наук : / А. М. Горбунова. – Москва, 2010. 166 с.
12. Гордієнко Н. М. Поняття перекладацької еквівалентності як центральна проблема теорії художнього перекладу / Н. М. Гордієнко // Актуальные проблемы перевода. – Київ : Національний Технічний Університет України „Київський Політехнічний Інститут”, 2014. 253 с.
13. Добжанська-Найт Н. І., Шевчук А. Ю. Лінгвокультурні особливості англійських перекладів україномовних художніх творів (на прикладі оповідань українських авторів) / Н. І. Добжанська-Найт, А. Ю. Шевчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія «Філологічна». Випуск 63. – Острог, 2016. с. 66 – 69
14. Дронов П. С. Общая лексикология . П. С. Дронов. – Москва : Litres, 2017. 224 с.
15. Джваршейшвили Р. Г Психологическая проблема художественного перевода / Р. Г. Джваршейшвили. – Тбилиси : «Мецниереба», 1984. 66 с.
16. Іваненко К. В. Специфіка перекладу художнього тексту / К. В. Іваненко // Науковий вісник кафедри Юнеско. Вип. 22. – Київ : КНЛУ, 2011. С. 116 – 120.
17. Ивлева Г. Г. Семантические особенности слов в немецком языке Учебное пособие / Г. Г. Ивлева. – М.: Высшая школа, 1978. 104 с.
18. Казакова Т. А. Практические основы перевода. English Russian. Серия: Изучаем иностранные языки / Т. А. Казакова. – Санкт Петербург : «Издательство Союз». 2001. – 320 с.
19. Казимір В.О Дослідження полісемічних процесів в лексиконі сучасної німецької мови / В. О. Казимір // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. - 2009. - Вип. 20. С. 230 – 237
20. Кальниченко О. А. , Полякова Ю. Ю. Українська перекладознавча думка 1920-х – початку 1930-х років: Хрестоматія вибраних праць з

перекладознавства до курсу «Історія перекладу» для студентів, що навчаються за спеціальність «Переклад» / Л. М. Черноватий, В. І. Карабан. – Вінниця : Нова Книга, 2011. 504 с.

21. Кам'янець А. Про міру вільності в художньому перекладі / А. Кам'янець // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. Інозем. мови. - 2007. - Вип. 14. С. 248 – 263.

22. Кантемір С. О. Полісемія vs. Омонімія: труднощі розмежування / С. О. Кантемір // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер. : Філологічна. - 2012. - Вип. 24. С. 104-107

23. Кияк Т. Р., Огуй О. Д., Науменко А. М. Теорія і практика перекладу [нім.]: Підручник для ВНЗ / Т. Р. Кияк, О. Д. Огуй, А. М. Науменко. – Вінниця : Нова Книга, 2006. 592 с.

24. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика / И. М. Кобозева. – Москва : Эдиториал УРСС, 2000. 350 с.

25. Коротіч Т. А. Аналіз художнього тексту (ідейно-естетичний рівень) / Т. А. Коротіч // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – Вип. 34. – Київ : Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 2015. С. 14 – 20.

26. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение: учебное пособие. Изд. 3-е / В. Н. Комиссаров. – Москва : Издательство Р.Валент, 2017. 424 с.

27. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу / В. В. Коптілов. – Київ : Видавництво при Київському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1982. 162 с.

28. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / М. П. Кочерган. – Київ : Академія, 2001. 368 с.

29. Латышев Л. К. Übersetzungslehre in Wort und Beispiel – Курс перевода: Эквивалентность перевода и способы ее достижения. Для изучающих нем. яз. / Л. К. Латышев. — Москва : Международные отношения, 1981. 248 с.

30. Латышев Л. К., Семенов А. Л. Перевод : Теория, практика и методика преподавания: учебник для студ. перевод. фак. высш. учеб. заведений

/ Л. К. Латышев, А. Л. Семенов. – 4-е изд. – Москва : Издательский центр «Академия», 2008. 192 с.

31. Левицький В. В. Основи германістики / В. В. Левицький. – Вінниця : Нова Книга, 2008. 528 с.

32. Левицький В. В. Лексикологія німецької мови / В. В. Левицький. – Вінниця : Нова Книга, 2014. 392 с.

33. Леміш Н. Є. Етимологія англійських причинових сполучників / Н. Є. Леміш // Актуальні проблеми іноземної філології: Лінгвістика та літературознавство. – Бердянськ: Бердянський державний педагогічний університет, Вип.5. 2013

34. Мамрак А. В. Вступ до теорії перекладу: навчальний посібник / А. В. Мамрак. – Київ : Центр учбової літератури, 2009. 304 с.

35. Мізін К. Специфіка перекладу англomовних художніх фільмів українською мовою: граматичні трансформації / К. Мізін // Зіставне вивчення мов. Проблеми перекладознавства та міжкультурної комунікації. – Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вип. 20, 2012. С. 253 – 260.

36. Мирошніченко В. В. Відтворення авторської концепції художнього твору в перекладі (на матеріалі англomовних та франкомовних перекладів української художньої прози) автореф. дис. канд. філол. наук : / В. В. Мирошніченко. – Київ, 2004. 34 с.

37. Мойсієнко А. К. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика підручник / А.К. Мойсієнко, О.В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін. — К .: Знання, 2010. 270 с.

38. Некряч. Т. Є., Чала Ю. П. Через терени до зірок: труднощі перекладу художніх творів. Для студентів перекладацьких факультетів вищих навчальних закладів: Навчальний посібник / Т. Є. Некряч, Ю. П. Чала. – Вінниця : Нова Книга, 2008. 200 с.

39. Новиков Л. А. Художественный текст и его анализ. Изд. 3-е / Л. А. Новиков. – Москва : Издательство ЛКИ, 2007. 304 с.
40. Осипова Т. О. Латинські запозичення в англійській мові / Т. О. Осипова // Мова, історія, культура у лінгвокомунікативному просторі : збірник наукових праць / Ред. кол.: Л. В. Біденко, О. М. Волкова, С. І. Дегтярьов; упоряд. Л. Д. Біденко. – Суми : СумДУ, 2015. Вип.2. с. 142 – 149
41. Павлюк А. Б. Полісемія як мовна категорія в сучасній лінгвістиці / А. Б. Павлюк, Л. М. Угонь // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія "Філологічні науки. Мовознавство". - Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. - № 6. - Ч. 1. С. 192-195.
42. Пизани В. Этимология / В. Пизани. – М., 1956. 186 с
43. Попович Н. Критика релігійного перекладу завдання і основні критерії оцінки якості перекладу / Н. Попович // Закарпатські філологічні студії. – Ужгород: Ужгородський національний університет, 2018. с. 61 – 67
44. Просалова Я. В. Найменування житлових і сільськогосподарських будівель у різноструктурних мовах. – Донецьк, нац. ун-т., 2012. – 220 с.
45. Приходько Г. І. Оцінка і комунікація / Г. І. Приходько. – Вінниця : Нова Книга, 2013. 168 с.
46. Рецкер Я. И. Учебное пособие по переводу с английского языка на русский Выпуск 1 / Я. И. Рецкер. – Москва : Издательство «Просвещение», Москва, 1982. 159 с.
47. Семенюченко О. В. Особливості етимологічного методу в герменевтиці / О. В. Семенюченко // Культура і сучасність Вип. 2 – Київ: Міністерство культури і мистецтв України; Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2009. с.43 – 49.
48. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка / А. И. Смирницкий. – Москва: ИПО «Лев Толстой», 1998. 260 с.
49. Тагільцева Я. М. Омонімія та полісемія в економічному дискурсі (на матеріалі сучасної англійської мови) / Я. М. Тагільцева, О. В. Сільчук,

Л. М. Сахарова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Острог : Вид-во НаУОА, 2017. Вип. 67. С. 261–263.

50. Трубаева Е. И. Концептуальные структуры в художественном тексте: объективация, интериоризация, трансформация : на материале романа Д. Брауна Код да Винчи : автореф. дис. канд. філол. наук : / Е. И. Трубаева. – Белгород, 2011. 200 с.

51. Трубачев О. М. Этимологические исследования и лексическая семантика // Принципы и методы семантических исследований. — М., 1976. С. 147—179.

52. Українська мова : енциклопедія / [редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови) та ін]. — 3-є вид. — К.: «Укр. енци.» ім. М. П. Бажана, 2007. 856 с.

53. Чала Ю. Реалія і культурно маркований знак: термінологічні аспекти перекладознавства / Ю. Чала // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Філологічні науки. - 2010. - Вип. 89(1). С. 122-126.

54. Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика / А. Д. Швейцер. – Москва : Военное издательство министерства обороны СССР, 1973. 276 с.

55. Шемуда М. Г. Художній переклад як важливий чинник міжкультурної комунікації / М. Г. Шемуда // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. – Ніжин: Ніжинський Національний університет ім. М. Гоголя, 2013. С. 164 – 168.

56. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д. Н. Шмелев. – М.: Наука, 1973. 280 с.

57. Яковлюк А. Н. Контекст как средство идентификации и актуализации лексико-семантического варианта многозначного слова и омонима в современном немецком языке / А. Н. Яковлюк // Весник ЧГПУ 9. – Саратов, 2009. С. 298 – 308.

58. Aksyonova E., Akhtambaev R. Literary Translation Learning as an Aspect of Intercultural Communication / E. Aksyonova, R. Akhtambaev // *Procedia - Social and Behavioral Sciences* № 154, 2014. P. 333 – 339.
59. Andrews E., Maksimova E. Russian Translation: Theory and Practice / E. Andrews, E. Maksimova . – London : Routledge, 2009. 188 с.
60. Aronoff M. The Handbook of Linguistics / M. Aronoff . – New-Jersey : John Wiley & Sons, 2017. 712 p.
61. Bihunova S. English Phraseological Units of Latin and French Origin: Component “Domestic Animal”. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 1(69), ч. 1, березень. с. 54–56
62. Bradley J. Davey, Ralph W. Buechler Theory and Practice of Translation: An Original Translation of Regina E. G. Schymiczek’s Die Weide Der Seepferde (The Pasture of the Seahorses) / B. J. Davey, R. W. Buechler. – Las Vegas : University of Nevada, 2014. 13 p.
63. Brigitte Nerlich, Zazie Todd, Vimala Herman, David D. Clarke Polysemy: Flexible Patterns of Meaning in Mind and Language / Walter de Gruyter. – New York : Walter de Gruyter, 2011. 432 p.
64. Burbekova S., Nurzhanova A. Problems of translation theory and practice: original and translated text equivalence / S. Burbekova, A. Nurzhanova // *Procedia - Social and Behavioral Sciences* № 136, 2014. P. 119 – 123.
65. Hervey Sandor Michael Loughridge, Ian Higgins Thinking German Translation: A course in Translation Method, German to English. / H. Sandor M. Loughridge, I. Higgins London: Routledge, 2006. 256 p.
66. Cox S. Cracking the Da Vinci Code: The Unauthorized Guide to the Facts Behind Dan Brown’s Bestselling Novel / S. Cox. – New York : Sterling, 2004. 160 p.
67. Durkin Philip. The Oxford Guide to Etymology / P. Durkin. – Oxford : Oxford University Press – 2009. 350 p.

68. Gelb M. Da Vinci Decoded : Discovering the Spiritual Secrets of Leonardo's Seven Principles / M. Gelb. – New York : Bantam Doubleday Dell Publishing Group Inc. – 2005. 189 p.
69. Guennadi E. Miram, Valentina V. Daineko, Lyubov A. Taranukha, Marina V. Gryschenko, Aleksandr M. Gon Basic Translation / Nina Breshko. – Kyiv. – 2001. 54 p.
70. Morris Charles Smith, Amos Emerson Dolbear The American Educator: A Library Of Universal Knowledge / C. Morris Smith. – 2015. 590 p.
71. Narayanan Bhattathiri Semantic Etymology: An innovative approach to Historical Linguistics / Bharatha Pathrika // Trilingual Research Journal. Vol 8., No. 4-6 – India. – 2018 – P. 9-14.
72. Pedro Macedo Leao Germany - Keys To Understanding German Business Culture / P. Maceo Leao. – lulu. – 2012. 80 p.
73. Sobko. I. Translation peculiarities of English religious names into Ukrainian and Russian (based on Dan Brown's novel "Da Vinci Code") / I. Sobko // Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток філологічних наук: європейські практики та національні перспективи». – Одеса. – 2018. с. 102-104
74. Yael Ravin, Claudia Leacock Polysemy: Theoretical and Computational Approaches / Y. Ravin, C. Leacock / OUP Oxford. – New York. – 2000. 242 p.
75. Uwe Pörksen German Academy for Language and Literature's Jahrbuch [Yearbook] / U. Pörksen / Wallstein Verlag, – Göttingen. –2008. p. 121–130
76. Wiese Harald Eine Zeitreise zu den Ursprüngen unserer Sprache -- Wie die Indogermanistik unsere Wörter erklärt / H. Wiese. – Berlin : Logos Verlag Berlin, 2007. 171 p.
77. Zainudin I., Norsimah M. Translation techniques: problems and solutions / I. Zainudin, M. Norsimah // Procedia - Social and Behavioral Sciences № 59, 2012. P. 328 – 334.
78. Zaytsev A. A Guide to English–Russian and Russian–English Non-literary Translation / A. A. Zaytsev. – Berlin : Springer, 2016. 137 p.

СПИСОК ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛ

79. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/>
80. Беляєва І. «Код да Вінчі» Ден Браун мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://buklya.com/kod-da-vinchi-den-braun.html>
81. Большой толковый словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gramota.ru/>
82. Відгуки на книгу «Код да Вінчі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mybook.ru/author/den-braun/kod-da-vinchi/reviews/>
83. Довгаль А. Формування термінів в науковій літературі з мистецтва (англійською та українською мовою) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://otherreferats.allbest.ru/languages/00564227_0.html
84. Ермолович Д. І. Хоть довінчивай [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ermolovich.ru/index/0-30>
85. Зуєнко Н. О., Добринська Д. М Лексичні прийоми перекладу термінології рибництва та аквакультури (на матеріалі англійської та німецької мов) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v20/part_2/40.pdf
86. Італіаномовні запозичення у складі сучасної англійської мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://otherreferats.allbest.ru/languages/00095171_0.html#text
87. Інтровін'є Массімо Чи можна довіряти «Коду да Вінчі» – відповіді на найчастіші запитання / пер. з італійської М. Данилевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://arhiv.orthodoxy.org.ua/node/11390>
88. Мирошніченко М. І. Актуальність етимологічних досліджень на сучасному рівні розвитку мовознавства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eprints.library.odeku.edu.ua/3621/1/Miroshnichenko_M_I_Aktualnist_etimolog_doslidj.pdf
89. Офіційний сайт української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ukrainskamova.com/>

90. Отзывы о книге «Код да Винчи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bookmix.ru/discussion.phtml?id=2309016>
91. Переклади художньої літератури [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://antario.kiev.ua/ua/1_3
92. Duden [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.duden.de/>
93. Merriam-Webster Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.merriam-webster.com/>
94. Online Etymology Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.etymonline.com/>

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

95. Браун Д. Код да Вінчі / Д. Браун, пер. з англ. Анжели Кам'нець. – 6-те видання. – Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. – 480 с.
96. Браун Д. Код да Винчи / Д. Браун, перевод с англ. Н. Рейн. – Москва : АСТ, 2004. – 254 с.
97. Brown D. The Da Vinci Code / D. Brown. – The USA : Knopf Doubleday Publishing Group, 2003. – 400 p.
98. Brown, D. Sakrileg / D. Brown. – GGP Media Gmbh, 2006. – 617 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

99. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. — К.: Наук. думка, 1982. Укл.: Р. В. Болдирєв та ін. — 1982. 632 с.
100. Klein E. A comprehensive etymological dictionary of the English language / E. Klein / Edition 6. – Elsevier Publishing Company, 1971. 844 p.
101. Duden Etymologie : Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache / Günter Drosdowski. – 2 Aufl. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverl., 1997. 839 s.
102. The Concise Oxford Dictionary of English Etymology / Ed. T. F. Hoad. – Oxford : Oxford University Press, 1996. 552 p.

103. The New Shorter Oxford English Dictionary on historical principles / Ed. Lesley Brown. – Oxford : Clarendon Press, 1993. – V. 1-2, 3801 p.

104. Patridge E. A short etymological dictionary of modern English / E. Patridge. – London and New York : Routhledge, 2000. 972 p.

105. Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch / Julius Pokorny. – I – III Bänder. – Bern und München : Francke AG Verlag, 1959. 1183 S.

